

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Ühiskonnateaduste instituut

Gerda Heinma

**ASENDUSKODUS ELAVATE LASTE SUHTUMINE SAMASOOLISTE PAARIDE
LAPSENDAMISÕIGUSESSE**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: PhD Dagmar Kutsar

Tartu 2014

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Gerda Heinma

02.06.2014

ABSTRACT

Attitude of the Children Living at the Municipal Substitute Home Towards Adoption Rights of the Same-sex Couples

At the time when quite a few European countries (eg the Netherlands and Norway) have decided to allow same-sex couples to marry and adopt children, there is no law in Estonia that regulates same-sex partnership in any legal way. The partnership law might become a reality soon, but is there a possibility that in the future adoption could be also allowed to the same-sex couples? There have been many discussions on this topic in Estonia, but the most important voice has been missing so far – the voice of the children who could potentially be the adoptees.

Based on the paradigm of the new sociology of childhood and the United Nations Convention on the Rights of the Child, and considering children as experts of their lives, it was important to study children's as potential adoptees' and policy-makers' perspectives. The aim of this study is to represent the views of the children living at the municipal substitute home towards adoption rights of the same-sex couples and parenting by the same-sex couples. In the empirical part of the qualitative research semi-structured focus group interview was carried out with five children (age 13-17) living at the municipal substitute home.

The study showed that all the participating children had their own views on homosexuality which were related to their understandings about how homo-sexuality develops in human nature. It turned out that even though children think there are no differences in everyday life between families with heterosexual and homosexual parents, they still feel uncertainty about living with same-sex couples, because of the general non-tolerant attitude towards sexual minorities in our society. When choosing between the homosexual parents, children would prefer living with two mothers rather than with two fathers. The study confirmed children's openness for further discussions. Moreover the interviewees thought that children's participation in the political decision-making processes about the issues that affect their lives is very important.

Keywords: attitude towards homosexuality; adoption; child inclusive research; child participation; children's rights; rights of the sexual minority

Sisukord

ABSTRACT	3
Sisukord	4
Sissejuhatus	5
I Teooria	7
Avalik diskussioon LGBT teemadel	7
LGBT kogukond – traditsioonidele vastandujad või normatiivsuse otsijad	7
Seadusloome seksuaalvähemuste kaitseks	8
Ühiskondlik seisukoht	9
Lapsendamise seotud seadusandlus ja statistika Eestis	11
Laps poliitikate kujundajana	15
Probleemi püstitus ja uurimisküsimused	17
II Metoodika	19
Metodoloogia valik	19
Andmekogumismeetod	19
Uurimuses osalejad	20
Uurimuse käik	21
Uurimuse eetilised probleemid	23
Analüüsikava	23
Uuriija refleksiivsus	24
III Tulemused	25
Perekonna määratlus	25
Elu asenduskodus	26
Suhtumine samasoolistesse paaridesse	28
Samasooliste paaridega perekonnad	33
Suhtumine samasoolistesse paaridesse kui lapsendajatesse	35
Poliitiliste otsuste tegemine ja laste arvamuse kuulamine	36
IV Järeldused	38
Kokkuvõte	41
Kasutatud kirjandus	42

Sissejuhatus

Perekonda on läbi aegade peetud ühiskonna alustalaks ning ühiskonna jätkusuutlikkuse tagamiseks vajalikuks. Viimaste aastakümnete jooksul on perekonna määratlemine vabamaks muutunud ning sellest tulenevalt on tekkinud palju erinevaid peremudeleid. Ühe uue perekonnamudeli moodustavad samasoolised paarid koos lastega, keda ühiselt kasvatatakse. Eestis puuduvad hetkel sellist perekonna kooslust reguleerivad seadused ning ei ole jõutud ühisele otsusele, millises suunas liikuda. Kas jääda nn traditsioonilise peremudelit toetavate seaduste juurde või seadustada ka samasooliste paaride kooslud ning anda neile laste lapsendamise õigus? Kuigi samasoolistel paaridel puudub võimalus lapsi ametlikult koos kasvatada, siis praktika näitab, et Eestis on juba hetkel samast soost vanematega perekondasid. Probleemina nähakse juriidilise kaitse puudumist sellistele perekondadele.

Elus on hetki, kus üks partner jääb probleemide tekkides halvemasse seisuga või näiteks ühe vanema surma korral puudub teisel vanemal õiguslik alus lapse kasvatamiseks. Sellest tulenevalt peetakse samasoolistele paaridele ja samast soost vanematega perekondadele vähemalt minimaalseid õigusi tagavate seaduste olemasolu riiklikust seisukohast oluliseks. Ühiskonnas tekkinud diskussioon antud teemal aitab välja selgitada, millised on inimeste hoiakud ning probleemid seoses samasooliste paaride kooselu võimaliku seadustamisega või lapsendamise õiguse andmisega. Tekkinud diskussioonist on aga välja jäetud lapsed kui üks osapool, kelle elu seaduse loomine või loomata jätmine otseselt mõjutaks. Diskussioonist on välja jäetud ka asenduskodudes elavad lapsed, kes läbi seaduste muutumise võivad saada samasooliste paaride poolt lapsendatud. Uue lapsepõlvesotsioloogilise paradigma kohaselt on lapsed oma eluilma eksperdid (Mason ja Danby, 2011) ning seetõttu on nende arvamuse uurimine väga oluline.

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on esitleda asenduskodus elavate laste käsitusi samasooliste paaride lapsendamiseõigusest ning samasooliste paaridega perekondadest üldiselt. Antud bakalaureusetöö põhineb kvalitatiivsel uurimisviisil. Uurimust viisin läbi 2014. aasta aprillis koos asenduskodus elavate lastega, kes oma mõtteid ning arvamusi avaldasid poolstruktureeritud fookusgrupi intervjuus.

Käesoleva töö esimeses osas annan ülevaate samasooliste paaride kooselu ja lapsendamisõigust puudutavate seaduste loomise ideest ning takistustest, Eesti ühiskonna üldistest hoiakutest homoseksuaalsusesse ning samasooliste paaride lapsendamisõigusesse, Eesti asenduskodu lapsi puudutavate poliitikate suundadest ning laste osalemise võimalikkusest uurimuste ja poliitiliste otsuste tegemisel. Peale teoreetilise ja normatiivse lähtekoha tutvustamist kirjeldan töö empiirilise osa metoodikat ning seejärel esitan tulemused asenduskodus elavate lastega tehtud fookusgrupi intervjuuga kogutud andmete põhjal. Lõpetan oma bakalaureusetöö põhiliste tulemuste esitamise ning järeldustega.

Minu bakalaureusetöö valmimisel olid abiks paljud inimesed. Soovin tänada uurimuses osalenud lapsi, kelle arukate ning julgete mõtteavalduste põhjal on töö kirjutatud. Eriline tänuavaldus pilootintervjuus osalenud noorele ja neile kahele noorele, kes olid abiks analüüsi tegemisel ning kelle abil oli võimalik ühendada laste arvamused ning minu kui uurija poolne kvalitatiivne analüüs. Tänan südamest laste ja perede valdkonna eksperti Signe Riisalot, kes oli valmis minuga kohtuma ning ekspertintervjuud andma. Sügav lugupidamine ja tänusõnad minu bakalaureusetöö juhendajale Dagmar Kutsarile, kelle toetavad sõnad ning põnevad mõtted olid abistavad ja motiveerivad.

I Teooria

Avalik diskussioon LGBT teemadel

Ajal, mil nii mõnedki Euroopa riigid (nt Holland, Belgia, Norra, Rootsi, Hispaania) on võtnud vastu otsuse lubada samasoolistel paaridel abielluda ja lapsi adopteerida, ei ole Eestis veel ühtegi seadust, mis võimaldaks samasooliste paaride kooselu registreerida või nende partnerlussuhet mingilgi määral fikseerida. See, et muutused ühiskonnas toimuvad ning samasooliste paaridega seotud õiguslike regulatsioonidega tuleb tegeleda või neid vähemalt arutada, on ilmselge. Näitena võiks siinkohal tuua lastele suunatud Disney telekanali, mis tõi sellel aastal seriaalis „Good Luck Charlie“ lastesaadete ekraanile esimese lesbipaari (vt „Disney telekanal tutvustas esimest samasoolist paari“, n.d.), alustades nii perekonnast ja perekonna traditsioonidest uue normatiivsuse loomist. Avalik debatt samasooliste paaride õiguste üle on Eesti ühiskonnas olnud juba aastaid. Debatis osalevad LGBT kogukond (lesbid, geid, biseksuaalid, transsoolised inimesed („Soovitusi sõnakasutuseks“, n.d.)), poliitilised institutsioonid, arvamuslimidrid ja laiem avalikkus.

LGBT kogukond – traditsioonidele vastandujad või normatiivsuse otsijad

Eestis elavaid LGBT kogukonna liikmeid ühendav Eesti LGBT Ühing, mille eesmärgiks on seista vabama ja tolerantsema ühiskonna eest („Eesti LGBT Ühingu strateegia“, n.d.) ning MTÜ Seksuaalvähemuste Kaitse Ühing, mis kaitseb lesbide, geide, biseksuaalide ning transseksuaalide huve ja õigusi („MTÜ SEKÜ“, n.d.), teevad tööd selle nimel, et samasoolistel paaridel oleks võimalus oma kooselu registreerida ja luua perekond. Perekond on ühiskonna poolt loodud normatiivne institutsioon, mida ihaldatakse ja mille kontseptsioon on ajas muutuv. Perekonda soovivad luua ka seksuaalvähemused, proovides ennast nii suruda kehtivate normide ja tavade raamidesse, kuid eristudes siiski märgatavalt traditsioonilisest perekonnast.

Seaduslikult ei ole Eestis samasoolistel paaridel võimalust ühiselt oma lastele vanemateks olla, kuid vaatamata seaduste puudumisele on meil tegelikult Eestis samasoolisi paare, kes ühiselt lapsi kasvatavad. Lastega perekonna loomiseks on samasoolistel paaridel erinevaid võimalusi. Peres võivad kasvada kummagi partneri bioloogilised lapsed eelmistest heteroseksuaalsetest suhetest või näiteks ühe vanema kasulaps („Kooseluseaduse eelnõu

kontseptsioon“, n.d.). Selline reguleerimatus võib aga tekitada probleeme, kui lapse juriidilise vanemaga peaks midagi juhtuma ning tema samasoolisel partneril puudub seaduslik alus lapse kasvatamiseks („Kooseluseaduse eelnõu kontseptsioon“, n.d.). Riisalo (2014) hinnangul ei ole Eesti seksuaalvähemuste liikumised oma soovide ja hoiakute väljendamisel olnud selgesõnalised, mille tõttu on kõrvalseisjail raskem neid mõista ning see omakorda pikendab seaduste loomise protsessi.

Seadusloome seksuaalvähemuste kaitseks

Need Euroopa riigid, kus samasoolised paarid saavad peresiseselt üksteise lapsi lapsendada ning ühiselt last adopteerida, on kõik selleni jõudnud samm-sammult. See tähendab, et nad võtsid kõik eelnevalt vastu kooseluseaduse ja alles mõne aja möödudes loodi seaduslik alus ka lapsendamise osas (Olm, 2009). Teiste riikide näidete põhjal võib oletada, et Eestil läheb veel aega selleks, et samasoolistele paaridele adopteerimine seadustataks, küll aga tegeletakse kooseluseaduse eelnõuga. Samasoolistele paaride partnerlust puudutava seaduse puudumine jätab nende kooselu määratlemise osas palju lahtiseid otsi, millega soovivad tegeleda nii LGBT kogukond kui ka riik.

Riigipoolne huvi samasoolistele paaride partnerluse reguleerimise seaduste loomise osas algas 2009. aastal, kui Justiitsministeeriumi poolt koostati analüüs mitteabielulise kooselu ja selle õigusliku regulatsiooni kohta, mille üheks eesmärgiks oli analüüsida ka võimalusi samasoolistele paaride kooselu registreerimiseks (vt Olm, 2009). Järgnevalt ootas Justiitsministeerium ettepanekuid asutustelt, organisatsioonidelt ja parlamendierakondadelt selle kohta, kas ja kuidas tuleks õiguslikult registreerida mitteabieluline kooselu (vt „Mitteabielulise kooselu: Kokkuvõtte ettepanekutest“, n.d.). Ettepanekutest selgus, et MTÜ Seksuaalvähemuste Kaitse Ühing (SEKÜ) ning MTÜ Eesti Gei Noored (EGN, 2012. aastast Eesti LGBT Ühing) ei pea oluliseks samasoolistele suhte abielulist vormistamist, vaid nad soovivad, et nende kooselu tunnustataks võrdselt abieluga ning nad saaksid õiguslikku kaitset läbi partnerlusseaduse loomise („Mitteabielulise kooselu: Kokkuvõtte ettepanekutest“, n.d.). Lisaks tekkis partnerlussuhete seadustamise pooldajatel küsimusi eelkõige seoses laste õiguste ja lapsendamise õiguste andmisega ning tuli välja, et on veel lahtiseid otsi, mida tuleb põhjalikult kaaluda („Mitteabielulise kooselu: Kokkuvõtte ettepanekutest“, n.d.).

2011. aastal saatis õiguskantsler Justiitsministeeriumile märgukirja, millega juhtis ta ministeeriumi tähelepanu sellele, et samasooliste partnerlussuhete reguleerimiseks oleks vaja algatada seaduseelnõu (Õiguskantsleri Kantselei, 2011). Sama aasta oktoobris teatas justiitsminister Kristen Michal, et võtab tööplaani kooseluseaduse loomise ja sealhulgas samasooliste paaride kooselu seadusliku vormi loome („Michal algatas eelnõu samasooliste kooselu seadustamiseks“, 2011), mille tulemusena koostati 2012. aastal kooseluseaduse eelnõu kontseptsioon („Kooseluseaduse eelnõu kontseptsioon“, n.d.). Kontseptsioonis on lapsendamisega seotud punkt kirjeldatud häguselt ning otseseid ettepanekuid ei tehta. Kontseptsioon ütleb vaid, et kooseluseaduse loomisel võiks kaaluda peresisese lapsendamise lubamist ja toob välja punktid, mida peaks järgima siis, kui lubada registreeritud kooselus adopteerimist („Kooseluseaduse eelnõu kontseptsioon“, n.d.). Ükski neist punktidest ei piiritle lapsendajateks vaid erisoolisi paare (ibid). 2012. aasta lõpus otsustati, et eelnõu koostamisega aktiivset tööd ei jätkata („Eesti LGBT Ühingu strateegia“, n.d.).

Uuesti kerkis teema päevakorda 2014. aasta märtsis, kui teatati, et kooseluseaduse eelnõu ettevalmistamiseks loodi töögrupp, millesse kuuluvad kõigi parlamendierakondade fraktsioonide liikmed (Kangro, n.d.). Kuigi töögruppi kuulus algselt ka Isamaa ja Res Publica Liitu (IRL) kuuluv Liisa-Ly Pakosta, siis teatas IRLi riigikogu fraktsioon, et nemad samasooliste paaride kooselu registreerimist ei poolda (Kukk, 2014).

Ühiskondlik seisukoht

Samasooliste paaride kooselu registreerimise ja/või abielu vastaseid on ühiskonnas lisaks Isamaa ja Res Publica Liidule teisigi. Riisalo (2014) sõnul on äärmuslike seksuaalvähemuste vastaste argumendid enamasti seotud sellega, et see lõhub traditsioonilised pereväärtused ning on lastele kahjulik. Riisalo (2014) lisab, et selleks ei ole samasooliste kooselu registreerimise vastastel tegelikult põhjust, sest samasooliste kooseluseadus ning neile lapsendamisõiguse andmine ei ole ühe seadusega määratletavad, mida näitab ka teiste riikide praktika. Sarnaselt Riisalole on öeldud ka kooseluseaduse eelnõule tehtud ettepanekute kokkuvõttes, et samasooliste paaride kooselu vastaste argumendid on enamasti napid ja emotsionaalsed („Mitteabielulise kooselu: Kokkuvõtte ettepanekutest“, n.d.).

Salu (2010) toob oma arvamusoos välja põhjused, miks see nii on, nimetades kaks argumenti samasooliste paaride kooselu registreerimise vastu: 1) intuiivselt tehtud moraaliotsus ehk

sõnadesse pandult: „Ei oska põhjendada, aga tean, et see pole õige.“; 2) ühiskonna institutsioonide kultuurist ja normidest tingitud keerukus ning nende lõhkumise ohtlikud tagajärjed. Salu (2010) on enda suhtes kriitiline, tunnistades, et argumendid võivad jääda pealiskaudseks, kuid ometi on tema sõnul paljud tähtsad otsused tehtud just sisetunde ajel ning ei omagi ratsionaalset seletust. Saluga samal poolal argumenteerib Eesti ajakirjanik Harri Kingo, kes toob arvamuse kommentaariumis välja, et kuigi homoseksuaalsus esineb ka loomariigis, siis ei hakka samasoolised loomad siiski koos nõ pesa punuma (Kingo, 2010). Kingo (2010) kirjutab näitena: „/.../ ma pole kunagi mitte midagi kuulnud sellest, et kevadel lõunamaalt saabudes hakkaks endale pesa punuma kaks isast toonekurge või pääsukest /.../“. Üheseid vastuseid sellele teemale ei ole ja arvamusi on mitmeid. Ühiskonnas tekkinud diskussioon aitab aga uurida inimeste hoiakuid.

Samasooliste paaride koosluseadusega ja lapsendamisõigustega seotud otsused peavad olema kooskõlas ühiskonna üldiste soovide ja hoiakutega ning ei saa olla tehtud nõ jõupositsioonilt. Seetõttu on oluline pidevalt uurida inimeste arvamust seksuaalvähemuste ning neid puudutavate õiguslike regulatsioonide suhtes. Euroopas on tehtud näiteks Euroopa Komisjoni poolt tellitud laiapõhjalisi uuringuid seksuaalvähemuste diskrimineerimise ning nendesse suhtumise kohta (Kuyper jt, 2013). Eestis on hoiakud seksuaalvähemustesse Euroopa keskmisega võrreldes vähem sallivad (European Commission, 2012). Seksuaalvähemuste suhtes muudab inimesi tolerantsemaks seksuaalvähemuste hulka kuulumine, pikem haridustee ja vasakpoolsus poliitilisel spektril ning lisaks on tolerantsemad naised ning nooremad kui 55aastased inimesed (European Commission, 2012).

Eestis viis 2012. aastal Turu-uuringute AS läbi avaliku arvamuse uuringu LGBT teemadel. Uuringu tulemused koguti nii kvantitatiivset kui ka kvalitatiivset meetodit kasutades („LGBT teemaline avaliku arvamuse uuring“, 2012). Uuringu kvantitatiivse osa valimisse kuulusid Eesti Vabariigi elanikud vanuses 15–74 aastat ning kvalitatiivse osa fookusgruppides olid esindatud elanikud vanuses 18–68 aastat. Uuringust selgus, et nooremad inimesed on homoseksuaalsuse suhtes vastuvõtlikumad, 51% 15–19 aastastest pidasid homoseksuaalsust täiesti või pigem vastuvõetavaks. Lisaks selgus, et selles vanusegrupis on arvamused lesbide ja geide suhtes viimase kolme aasta jooksul kõige rohkem paranenud. Uuringu kvalitatiivsest osast tuli välja arvamused, et suhtumise muutuse põhjuseks on ilmselt see, et nooremad inimesed puutu-

vad rohkem seksuaalvähemustega kokku ja sõprus jääb enamasti püsima olenemata sellest, millise seksuaalse orientatsiooniga keegi on.

Samasooliste paaride ametliku kooselu suhtes leidus üsna võrdselt nii pooldajaid kui vastaseid, kuid samasooliste paaride lapsendamise õigusesse ja üksikute homoseksuaalsete inimeste lapsendamise õigusesse suhtuti halvemini, mõlemal juhul olid üle poolte inimestest sellele pigem või täiesti vastu („LGBT teemaline avaliku arvamuse uuring“, 2012). Fookusgruppides tõid samasooliste paaride lapsendamise õiguse pooldajad välja, et lapsele on igal juhul parem, kui tal on olemas perekond. Fookusgrupi intervjuus osalenud Marika ütles näiteks: */.../ Ja kui vaadata lapse vaatenurgast, et laps saaks õnneliku kodu ja pere, see on ka ju üks oluline aspekt. /.../ („LGBT teemaline avaliku arvamuse uuring“, 2012:44).*

Samasoolistele paaridele kooseluseaduse loomise ja lapsendamisõiguse andmise vastased toovad põhiliselt välja sellise suhte moraaltuse ning kristlike väärtustega vastuollu minemise („Mitteabiellulise kooselu: Kokkuvõtte ettepanekutest“, n.d.). Kuigi hoiakuid on erinevaid, siis Eesti on muutumas seksuaalvähemuste suhtes tolerantsemaks, sest uus põlvkond kasvab ühiskonnas, kus seksuaalvähemuste diskrimineerimine on taunitav. Tänapäevane Eesti ühiskond on veel samasooliste kooselu registreerimise suhtes skeptiline ning lapsendamise õiguste andmise osas negatiivselt meelestatud.

Lapsendamisega seotud seadusandlus ja statistika Eestis

Eesti lastele mõeldud riiklikku hoolekandeteenust kasutavaid lapsi ja noori on 2012. aasta lõpu seisuga 1048 (Tabel 1). Neist 857 olid sellel hetkel alaealised (Tabel 1). Eesti Asenduskodu Töötajate Liidu lehel on välja toodud, et lapse asenduskodusse paigutamisele tuleks eelistada lapsendamist, füüsilisest isikust eestkostja määramist või perekonnas hooldamist („Asenduskodu/EATL“, n.d.). Perekonnaseadusest tulenevalt võib lapsendada ainult alaealiseid (RT 2009, I, 60, 395), mis aga ei tähenda, et kõik 857 riiklikul hoolekandeteenusel olevat alaealist on juriidiliselt lapsendatavad. Juriidiliselt lapsendamiseks sobilikke lapsi ei ole Eesti asenduskodudes väga palju (Riisalo, 2014). Põhjuseks on enamasti see, et lapsed on siiani oma bioloogiliste vanematega seotud. Laps on lapsendatav vaid siis, kui tema bioloogiline vanem on selleks nõusoleku andnud või kui ta on kestvalt võimetu avaldust esitama,

tema viibimiskoht on kestvalt teadmata või kui vanemalt on lapse isikuhoolduse õigus perekonnaseaduse § 135 alusel täielikult ära võetud (RT 2009, I, 60, 395). Lapsendamine on väga äärmuslik ja lõhub lapse senise identiteedi täielikult, seetõttu peaks otsus laps lapsendada anda, olema väga kaalutletud ja läbimõeldud (Riisalo, 2014). Riisalo (2014) hinnangul ei tohiks lapsendamine olla bioloogilises perekonnas tekkinud probleemide ilmnedes lapse huvidest lähtuvalt esimene valik (Riisalo, 2014).

Tabel 1. Laste riiklikku hoolekandeteenust kasutavad lapsed soo ja vanuse järgi 2012. aasta lõpu seisuga

	Kokku	Vanusegrupp				
		0–2	3–6	7–14	15–17	18–24
Kokku	1048	48	113	450	246	191
Poisid	611	32	60	260	151	108
Tüdrukud	437	16	53	190	95	83

Allikas: Sotsiaalministeerium (isiklik kommunikatsioon, 26. märts 2014)

Eesti Vabariigi perekonnaseaduse järgi saavad lapse lapsendada abikaasad või vallaline isik juhul, kui ta taotleb luba lapsendamiseks üksinda (RT 2009, I, 60, 395). Abielus inimene saab üksinda lapsendada siis, kui ta lapsendab teise abikaasa lapse või tema abikaasal on piiratud teovõime (RT 2009, I, 60, 395). Sellistel juhtudel on tegemist peresisese lapsendamisega. Eestis lapsendati 2012. aastal 89 last, neist 31 last ehk 35% lapsendati peresiseselt (Tabel 2). Uude perre on võimalik last lapsendada siseriiklikult ja rahvusvaheliselt. Keskmiselt lapsendati aastatel 2008–2012 siseriiklikult uude perre 45 last aastas ning välisriikidesse 22 last (Tabel 2). Eesti puhul tähendab rahvusvaheline lapsendamine põhiliselt välisriiki lapsendamist, sest Eestisse lapsendatakse välisriikidest väga harva („Lapsendamine“, n.d.).

Tabel 2. Lapsendamised 2008–2012

	Lapsendatud laste arv kokku	Siseriiklik lapsendamine				Rahvusvaheline ehk välisriiki lapsendamine	
		Peresisene lapsendamine		Uude perre lapsendamine		Arv	%
		Arv	%	Arv	%		
2008	139	62	45	49	35	28	20
2009	125	65	52	36	29	24	19
2010	131	58	44	45	34	28	22
2011	109	43	39	51	47	15	14
2012	89	31	35	45	50	13	15

Allikas: Sotsiaalministeerium (isiklik kommunikatsioon, 26. märts 2014)

Eestis on üldiselt lapsendajaid rohkem kui lapsendamist vajavaid lapsi ning see on enamuse heaolu riikide tendents (Riisalo, 2014). Ometi on lapsi, kelle lapsendavad välisriikide kodanikud. Välismaalased lapsendavad Eestist lapsi, kellele Eestist pere või peresarnaseid kasvutingimusi leitud ei ole (Riisalo, 2014). Siseriiklikult lapsendatakse kõige rohkem lapsi vanuses 0–2 aastat (Tabel 3), kuid selles vanuses lapsi on asendushooldusel vähem. Kuni kuue aastaseid on 2012. aasta seisuga asendushooldusel 161 ning ainuüksi 7–14aastaseid juba 450 (Tabel 1). Välismaale lapsendatavad lapsed on üldiselt vanemad kui siseriiklikult lapsendatavad lapsed, erinevate terviseprobleemidega või neid on vaja lapsendada koos õdede ja vendadega (Riisalo, 2014). Aastatel 2008–2012 lapsendati näiteks keskmiselt aastas välismaale 6 puudega last, siseriiklikult lapsendati keskmiselt 1 puudega laps aastas (Tabel 3 ja Tabel 4). Eesti lapsendaja on siiski ajaga muutunud avatumaks ning rohkem lapsendatakse ka vanemaid lapsi või mõne terviserikkega lapsi, sest nooremaid ja terveid lapsi ei ole neil võimalik lapsendada (Riisalo, 2014). Hetkel on rahvusvaheline lapsendaja veel kohaliku lapsendajaga võrreldes avatum (ibid).

Tabel 3. Eesti-siseselt uude perre lapsendatud lapsed 2008–2012

	2008	2009	2010	2011	2012
Lapsed kokku	49	36	45	51	45
neist puudega	0	3	1	2	0
0–2aastased lapsed	38	30	31	30	27
neist puudega	0	2	0	1	0
3–6aastased lapsed	9	6	11	15	12
neist puudega	0	1	0	1	0
7–14aastased lapsed	2	0	3	6	6
neist puudega	0	0	1	0	0
15–17aastased	0	0	0	0	0
neist puudega	0	0	0	0	0

Allikas: Sotsiaalministeerium (isiklik kommunikatsioon, 26. märts 2014)

Tabel 4. Välisriiki lapsendatud lapsed 2008–2012

	2008	2009	2010	2011	2012
Lapsed kokku	28	24	28	15	13
neist puudega	9	10	7	0	6
0–2aastased lapsed	2	3	3	1	2
neist puudega	1	2	0	0	0
3–6aastased lapsed	11	10	12	9	7
neist puudega	6	6	2	0	3
7–14aastased lapsed	15	11	13	5	4
neist puudega	2	2	5	0	3
15–17aastased	0	0	0	0	0
neist puudega	0	0	0	0	0

Allikas: Sotsiaalministeerium (isiklik kommunikatsioon, 26. märts 2014)

Eelnevalt tõin välja, et koos saavad lapsendada vaid abikaasad. Abielu sõlmimise eeldus on, et abiellujateks on mees ja naine (RT 2009, I, 60, 395). Abielu määratlemine sellisel viisil takistab samasoolisel paaril koos last lapsendada. Seksuaalset orientatsiooni lapsendamisega seotud seadustes eraldi välja ei ole toodud, mis tähendab, et seadusest tulenevalt ei ole vallalisel LGBT kogukonda kuuluval inimesel lapsendamiseks takistusi. Riisalo (2014) sõnul oleks vallalistele lesbidele ja geidele adopteerimise keelamise puhul tegemist diskrimineerimisega ja seda lubada ei saa. Samuti ei saa otseselt keelata samasoolistel paaridel koos lapse kasvatamist, kui ühel neist on selleks seaduslik alus. ÜRO Lapse õiguste konventsioon ei määra, millisest soost peaksid lapse hooldajad olema, vaid nimetabki neid sooneutraalselt vanemateks (*Lapse õiguste konventsioon*, 1991).

Eesti lapsendajate abistamiseks loodud MTÜ Oma Pere hinnangul tuleks alati eelistada terviklikku perekonda, kus on nii ema kui isa, kes on omavahel abielulises suhtes, viidates nii oma traditsiooniliste pereväärtuste eelistusele („Analüüs lapsendamise olukorra kohta Eestis“, n.d.). Lapsendamise seotult öeldakse Laste õiguste konventsiooni (1991) artiklis 21, et liikmesriikidel tuleks järgida kohalikke seadusi lapse huvidest lähtuvalt. Lapsendamise Euroopa konventsioon, millega liitumiseks tegi Eesti 2009. aastal ettevalmistusi, on ÜRO Lapse õiguste konventsioonist uuenduslikum, viidates artikli 7 lõige 2 all, et liikmesriigid võivad laiendada lapsendamise seotud õigusi ka samasoolistele paaridele (Olm, 2009).

Riisalo (2014) sõnul hetkel Lapsendamise Euroopa konventsiooniga liitumiseks tööd ei tehta ning tema ei näe selleks ka vajadust. Praktiline konventsioon, mis rahvusvaheliselt lapsendamise korraldamist reguleerib, on Haagi konventsioon. Riisalo usub, et väärtused ja ka praktika

on järjest enam lapse õigustel baseeruvad. Otsuseid võetakse vastu konkreetse lapse situatsioonist lähtuvalt, lapse huvidele ja heaolule mõeldes. Riiklik lastekaitseadus ütleb, et lastekaitse eesmärgiks on alati esikohale seada lapse huvid (RT 1992, 28, 370). Riisalo jaoks ei ole küsimus selles, et samasoolised paarid ei võiks olla niisama head vanemad kui erisoolised vanemad, vaid selles, millised on ühiskonna hoiakud ja kuidas need mõjutavad last. Hetkel ei pruugi samasoolistele paaridele lapsendamise õiguse andmine lapse huvidest lähtudes õige olla, sest ühiskond ei ole veel selleks valmis. Olenemata seadusest tuleb aga iga lapsendamise juhtumit käsitleda eraldi ja lapse arvamust kuulda võttes teha parim võimalik otsus. (Riisalo, 2014).

Laps poliitikate kujundajana

Olukorras, kus ühiskonnas on levinud vastandlikud arvamused samasooliste inimeste kohta, kuid enamus seisavad samasooliste paaride lapsendamisõiguse vastu, tekib paratamatult küsimus, kellele see otsus kõige rohkem mõju avaldab. Lapsendamine toimub kahe osapoole ühinemisel – lapsendajad ja lapsendatav. Sellest, milline on samasooliste paaride valmidus võtta endale ühiskondlik vastutus ning kasvatada oma peres üles laps, ollakse läbi nende avalike sooviavalduste kursis. Mida arvab aga samasooliste paaride lapsendamisõigusest teine osapool ehk laps, selle kohta neilt arvamust küsitud ei ole. Alates kümnendast eluaastast peab laps ise lapsendamiseks nõusoleku andma ning ka noorema lapse puhul arvestatakse tema soovi, kui tema arengutase seda võimaldab (RT 2009, I, 60, 395). Ühiskondlikul tasandil tekkinud diskussioonist on aga laps välja jäetud.

Laste avalikest aruteludest väljajätmine juhtudel, kui arutatakse nende eluga seotud küsimusi, on vastuolus ÜRO Lapse õiguste konventsiooniga, mille artikkel 12 kohaselt peavad osalised tagama lapsele võimaluse kaasa rääkida ning arvamust avaldada vabalt kõigis tema elu puudutavates küsimustes (*Lapse õiguste konventsioon*, 1991). Eesti liitus ÜRO Lapse õiguste konventsiooniga 1991. aastal, nõustudes seeläbi tagama Eestis laste õiguste mitmekülgse järgimise. Kuna ühiskonna areng on viinud olukorraneni, kus paljud lapse õigused on saanud nn baasõigusteks ning nende järgimist peetakse enesestmõistetavaks, siis üha enam hakatakse tähelepanu pöörama lapse autonoomsust ja ühiskonnaelus osalemist puudutavate õiguste laiendamisele ning tagamisele (Karu jt, 2012). Sellist lähenemist toetab ka uus lapsepõlve

käsitlev paradigma, mille kohaselt on laps oma eluilma kõige suurem ekspert ja tema arvamust tuleks kuulata (Mason ja Danby, 2011).

Uus lapsepõlvesotsioloogiline paradigma tõstab esile, et last puudutavad muudatused ei peaks olema tehtud mõeldes vaid lapse tulevikule, vaid need peaksid muutma paremaks juba tema praegust heaolu ehk tema lapsepõlve (Ben-Arieh, 2008). Alles eelmise sajandi lõpus käsitleti lapsi veel kui tulevasi täiskasvanuid, mitte kui indiviide, kellel on oma õigused, vajadused ning kohustused ka hetkel (Ebrahim ja Muthukrishna, 2005). Uue lapsepõlve paradigma üheks ideeks on see, et lapsed ei liigu ainult mööda kindlat teed, mis viib neid lapsepõlvest täiskasvanuikka, vaid kõigil on elus erinevad kogemused ning ühine on vaid see, et kogemuste kaudu saadakse pidevalt uusi teadmisi ja kasvab kompetentsus oma elu iseseisvaks juhtimiseks (Mason ja Danby, 2011). Lapsi uuringuprotsessis aktiivsete toimijatena käsitledes saab teada, millised on laste soovid, ootused ja mõtted just praegu, sellel arenguetapil. Ebrahim ja Muthukrishna (2005) usuvad, et lapse arvamust tuleks kuulata sõltumata tema vanusest. Aafrikas, kus Ebrahim ja Muthukrishna teadustööd teevad, on küll vähestesse uurimustesse väikelapsi kaasatud, kuid kõige noorem laps, kelle jutustuste põhjal tema arvamust tõlgendada püüti, oli uuringu alguses kõigest 18 kuu vanune (ibid).

Ben-Arieh (2008) arvates on lastega seotud arvamuste ja nähtuste mõõtmine võtnud uue suuna, mida nimetatakse ka laste indikaatorite liikumiseks (*the child indicators movement*). Liikumise eesmärgiks on formuleerida kõike, mis puudutab laste eluilma, nende endi vaatenurgast lähtudes (ibid). Antud liikumise on esile kutsunud laste õiguste tunnustamine koos ÜRO Lapse õiguste konventsiooniga ja eelnevalt mainitud uus lapsepõlvesotsioloogiline paradigma, millest tingituna on kasutusele võetud uued metodoloogilised perspektiivid laste uurimisel (ibid). Uuteks perspektiivideks on: laste osalemine uuringutes ja nende subjektiivse arvamuse väärtustamine, lapse arvestamine uuringutes iseseisva analüüsi ühikuna ning süstemaatiline laste kohta käiva statistika kogumine (ibid). Lisaks eelnimetatule soovitakse suurendada poliitiliste otsuste vastavust laste ja noorte eludega läbi mitmekülgse andmete kogumise (Ben-Arieh, 2008).

Poliitikas käsitletakse laste heaolu tihti tuleviku perspektiivist lähtuvalt (Ben-Arieh, 2008). Lastele soovitakse läbi hariduse anda võimalus tulevikus hästi tööturul hakkama saada, kuid unustatakse ära, et lapse heaolule peab mõtlema ka olevikust lähtuvalt (ibid). Sarnaselt Casas'ele (2011) saab püstitada küsimuse, miks on üldse vaja kuulata poliitiliste otsuste tege-

misel laste arvamust, kui nad valimistel hääletada ei saa? Mõni aeg tagasi oli normiks seisukoht, et laste arvamust ei ole vaja kuulata ning nad ei ole piisavalt pädevad iseseisvalt otsuseid vastu võtma, nüüd aga liigutakse suunas, kus lapsi võetakse kui oma eluilmaga eksperte, sest nemad ise teavad, mis nende elus toimub, kuidas nad ennast tunnevad ja mida saaks teha, et nende elu paremaks muuta (Mason ja Danby, 2011). Lapse arvamust ja vastuseid tuleks usaldada ning ei tohiks segi ajada täiskasvanute arvamust laste heaolust ja laste tegelikku heaolu (Casas, 2011). Kuigi täiskasvanud on kõik kord lapsed olnud, siis üsna kiiresti unustatakse lapsepõlve puudutavad aspektid ning sellest tulenevalt ei anna lapsepõlvele tagasi vaatavad uuringud samu tulemusi kui lapsi kaasavad uuringud (Punch, 2002). Järelikult ei pruugi täiskasvanud iseseisvalt teha last puudutavate seaduste muutmisel ja teiste küsimuste lahendamisel parimaid otsuseid. Laste arvamust tuleks pidevalt uurida, sest nii on võimalik laste huvidest lähtuda (Ben-Arieh, 2008). Perekonnaseaduses tuuakse välja, et ka lapsendamine peab toimuma lapse huvidest lähtuvalt (RT 2009, I, 60, 395) ning seetõttu oleks vaja enne lapsendamist puudutavate seaduste muutmist põhjalikult lapse arvamust uurida. Lapsed võivad olla täiskasvanule arvestatavad partnerid neid puudutavate poliitiliste otsuste tegemisel, kui täiskasvanud neile selleks võimaluse annavad.

Probleemi püstitus ja uurimisküsimused

2013. aasta kevadel toimus SA Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks poolt korraldatud kampaania raames petitsioon „Kaitsekem üheskoos perekonda!“. Petitsiooni eesmärgiks oli kaitsta traditsioonilisi pereväärtusi ning rahva püsijäämist („Petitsioon ‘Kaitsekem üheskoos perekonda!’“, n.d.). Laialdased muutused ühiskonna normides ja väärtustes on tinginud olukorra, kus tehakse üha rohkem tööd selle nimel, et seadustada samasooliste paaride kooselu (vt „Seksuaalvähemuste Kaitse Ühing“) ning petitsiooniga sooviti väljendada vastumeelsust nende muudatustele („Petitsioon ‘Kaitsekem üheskoos perekonda!’“, n.d.). Lisaks samasooliste paaride abielu võimalikule legitiimseks muutmisele tulevikus, tuleb mõne aja pärast langetada otsus, kas samasoolised paarid võivad Eestis lapsendada või mitte. Erinevate osapoolte arvamused lähevad selles osas lahku.

Kõige suuremal määral on kaalul asenduskodus elavate laste huvid, sest nemad saavad kasvada samasoolise paari juures vaid läbi lapsendamise. Peresiseselt lapsendatavaid lapsi

seaduse muutmine nii palju ei mõjutaks, sest praktikas toimib samasooliste paaridega perekonnal nendel juhtudel juba praegu. Lähtudes lapseõlvesotsioloogilisest paradigmat ja Lapse õiguste konventsioonist ning suhtudes noortesse ja lastesse kui oma eluilmaks ekspertidesse, on väga oluline uurida laste endi arvamust samasooliste paaridele lapsendamisõiguse andmisel. Kõige huvipakkuvam on see, kuidas käsitlevad lapsendamist asenduskodus elavad lapsed, kes võiksid läbi lapsendamise protseduuri saada endale samasoolise paariga perekonnas elamise võimaluse. Mulle teadaolevalt ei ole Eestis sellekohaseid uuringuid laste arvamuse kohta samasooliste paaride koostelu ja lapsendamise õiguste kohta tehtud. Käesoleva uurimuse eesmärk on esitleda asenduskodu laste ja noorte käsitlemist samasoolistele paaridele lapsendamisõiguse andmisel ja samasooliste vanematega peres elamise suhtes, tuues sellega lugejani nende kui potentsiaalsete poliitikakujundajate seisukohad.

Mind uurijana huvitab, mida peavad asenduskodus elavad lapsed perekonna juures oluliseks, milline on asenduskodus elavate laste suhtumine samasoolistesse paaridesse ja milline on nende suhtumine samasooliste paaride lapsendamisõigusesse.

II Metoodika

Metodoloogia valik

Uue lapsepõlvesotsioloogilise paradigma kohaselt tuleb laste arvamust teaduslike uurimuste läbiviimisel arvestada ning lapsi uuringu käiku kaasata (Casas jt, 2013). Muutused uuringutes lastest ja lastega on tingitud mitmetest kontseptuaalsetest arengutest, esiteks laste identifitseerimisest vähemusgrupina, teiseks laste õigusest kaasa rääkida nende heaolu puudutavate otsuste tegemisel ning kolmandaks uue lapsepõlvesotsioloogia eesmärgist mõtestada uuesti nii teoreetiliselt kui sotsiaalselt lapsepõlve mõistet (Mason ja Hood, 2011). Lapsepõlve mõiste übermõtestamine annab aluse usaldada lastelt kogutud andmeid, sest lapsed teavad paremini kui täiskasvanud, milline on nende eluilm.

Laste eluilmaga peegelduste uurimisel tuleb olla paindlik, sest täiskasvanud ei suuda ennast lapse positsiooni panna. Last uurimisprotsessi kaasates on võimalik suurendada täiskasvanute tõlgenduste ja laste arvamuse omavahelist seost. Eelnevast tulenevalt valisin uurimuse metodoloogiseks lähenemisviisiks kvalitatiivse uurimismeetodi. Uurimismeetod võimaldab käesoleva bakalaureusetöö raames uurida laste enda arvamusi ning käsitusi ainulaadsemana, kuid samas eluilmast lähtuvalt terviklikumana kui see kvantitatiivse uurimismeetodiga võimalik oleks (Hirsjärvi jt, 2005.). Kuna teadaolevalt ei ole Eestis laste ja noorte suhtumist samasooliste paaridesse ja nende lapsendamisõigusesse varem uuritud, siis ei ole oluliseks mitte teooria ja hüpoteeside testimine, vaid teema mitmekülgne käsitlemine ja induktiivne analüüsimine (Hirsjärvi jt, 2005). Kvalitatiivse uurimismeetodi kaudu on hea leida suundasid, mis vajavad ka edaspidi läbi kvalitatiivsete või kvantitatiivsete lähenemisviiside uurimist.

Andmekogumismeetod

Viimaste aastate jooksul on tehtud tööd selle nimel, et leida sobivad tehnikad ja meetodid selleks, et anda lastele võimalus väljendada nende elu puudutavaid aspekte (Ebrahim ja Muthukrishna, 2005). Osad uurijad arvavad, et laste arvamust uurides tuleks kasutada teistsuguseid uurimismeetodid kui täiskasvanute puhul, teised aga arvavad, et laste ja täiskasva-

nute uurimisel kasutatavad meetodid ei peaks erinema, sest lapsed on kompetentsed sotsiaalsed toimijad ja täiskasvanutele võrdsed partnerid (Ebrahim ja Muthukrishna, 2005). Meetod tuleb valida sõltuvalt sellest, milline on uuringu eesmärk, mis vanuses on uuringus osalevad lapsed ja milline on uuringu läbiviija kompetentsus (Punch, 2002).

Selle bakalaureusetöö uurimuse andmekogumismeetodiks oli 2014. aasta 6. aprillil toimunud ligikaudu poolteist tundi kestnud poolstruktureeritud fookusgrupi intervjuu. Valitud andmekogumismeetod andis võimaluse koguda teavet mitmelt inimeselt korraga ning oli ühtlasi laste jaoks vähem hirmutavam (Hirsjärvi jt, 2005). Kuna valimis ei olnud väikelapsi, siis uurijana ma eraldi lastele mõeldud andmekogumismeetodit vajalikuks ei pidanud. Valikut kinnitas ka Punch (2002), kelle sõnul saab noortega kasutada samu meetodeid, mida täiskasvanutega kasutatakse. Intervjuu valimine andmekogumismeetodiks oli põhjendatud, sest see andis võimaluse luua vastustest laiem kontekst, saadud vastuseid täpsustada, noortel rääkida isiklikest kogemustest ja näidetest ning saada põhjalikku teavet nende arvamuste kohta (Hirsjärvi jt, 2005). Fookusgrupi intervjuu põhiliste alateemadena uurisin laste käsitlusi perekonnast ning perekonnasisestest rollidest, nende tähelepanekuid elust asenduskodus, laste suhtumist samasoolistesse paardes, võrdlusi asenduskodu ja perekonnas elamise vahel ning suhtumist samasooliste paaride lapsendamisõigusesse.

Uurimuses osalejad

Kellet (2010) jagab lastega tehtavad teaduslikud uuringud kolmeks: 1) uuringud laste kohta ehk *research about children* 2) uuringud lastega koos ehk *research with children* 3) laste poolt läbiviidavad uuringud ehk *research by children* (Casas jt, 2013 kaudu). Lähenemist, kus tuntakse huvi laste endi arvamusest, hinnangutest, püüdlustest ja arusaamadest nimetatakse lapsest lähtuvaks perspektiiviks ning kõige paremini saab lapsest lähtuvat perspektiivi uurida lapsega koos (Casas jt, 2013). Lapsega koos tema elu puudutavate aspektide uurimise eesmärk on vähendada laste ja täiskasvanute vahelist ebavõrdsust ja sotsiaalset lõhet (Mason ja Hood, 2011). Kuna minu bakalaureusetöö fookuses on asenduskodus elavate laste käitluste tõlgendamine, siis on oluline teemat uurida koos lastega.

Uurimuses osalesid viis asenduskodus elavat last vanuses 13–17 aastat. Osalejate vanusest tulenevalt kasutan edaspidi uurimuses osalenud laste kohta sünonüümna ka nimisõna noored. Kõikide intervjuus osalenud noorte nimed on analüüsis asendatud tähistega N ning lisatud on kindlat isikut tähistav number, näiteks N1. Intervjuus osales kolm poissi ja kaks tüdrukut. Lapsed olid minuga varasemalt tuttavad, kuid vaid põgusalt. Minu eesmärgiks oli tagada noorte aktiivne osalemine uurimuse käigus. Seda toetab ka uute lapsepõlvesotsioloogiliste uuringute üldine suund – käsitleda last mitte objektina vaid subjektina ja aktiivse toimijana uuringuprotsessis (Mason ja Hood, 2011). Lastel oli võimalus üksteisele küsimusi esitada ning pilootintervjuus osalenud tütarlaps oli mulle abiks intervjuu kava parandamisel. Eelnevast lähtuvalt kvalifitseerub uurimus lastega koos (*research with children*) tehtavate uurimuste alla.

Uurimuse käik

Enne ja peale uurimuse läbiviimist peaks uurija põhjaliku eneserefleksiooni läbima, et kindlustada kasutatavate meetodite õigsus antud kontekstis ning konkreetse valimiga ja uurimuse vajalikkus (Punch, 2002). Sellest tulenevalt viisin läbi pilootintervjuu ning hiljem rääkisime piloodis osalenud tütarlapsel, millised küsimused on olulised ning mida tasuks muuta. Lisaks küsisin tema arvamust uuringu vajalikkuse kohta. Tütarlapse tagasiside julgustas mind uuringut koos lastega läbi viima. Uuringu koos lastega muudab tervikuks lastepoolne panus meetodite valikul ning laste osalemine andmete tõlgendamise protsessis selleks, et tõlgendused toetaksid kindlasti just laste endi seisukohti (Mason ja Hood, 2011). Käesolevas uurimuses osalesid lapsed meetodi valikul ning algselt planeeritud individuaalintervjuude asemel tegime laste soovil hoopis fookusgrupi intervjuu. Lisaks olid paar noort abiks ka andmete analüüsimisel.

Ajalooliselt on kujunenud, et lapsed ei ole harjunud oma arvamust vabalt väljendama, sest täiskasvanud ei ole seda tõsiselt võtnud (Punch, 2002). Lastega koos töötaval uurijal tuleb näha vaeva selle nimel, et lapsed tunneks ennast uuringu ajal mugavalt ja nad saaksid kõiki oma mõtteid väljendada. Oluline on leida uuringu läbiviimiseks paik, mis lastele sobib. Lastele olukorra üle suurema kontrolli andmiseks tuleks uuringu läbiviimise kohta tähelepanelikult ning lapsest lähtuvalt valida (Punch, 2002). Kohtades, kus lapsed tunnevad täiskasva-

nute võimu, võib lapsel tekkida tunne, et temalt oodatakse „õigeid“ vastuseid (ibid). Samuti ei saa eeldada, et lapsed soovivad täiskasvanust uurijat oma isiklikku ruumi lasta (ibid). Antud uurimuse raames konsulteerisin pilootintervjuul osalenud tütarlapsel ning kaalusime intervjuu tegemiseks erinevaid kohtasid. Lõpuks toimus fookusgrupi intervjuu kõigi laste soovil nende kodus, kuid mitte laste endi tubades või perede ühisruumides, vaid asenduskodu saalis, mida kasutatakse ürituste korraldamiseks. Sedasi oli tagatud neutraalne keskkond, sest lastele ei seostunud see täiskasvanu võimuga.

Pärast pilootintervjuud sain aru, et minu ja intervjuueeritava vahele jäi distants ning intervjuueeritav ei tundud ennast mugavalt. Piloodi põhjal tegin järelduse, et kuigi olin lastega tuttav juba varem, siis pean hubase keskkonna loomisega veel vaeva nägema. Fookusgrupi intervjuule võtsin kaasa kommi ja küpsist, et noortel oleks lisaks vestlusele ka muud tegevust. Enne intervjuude algust tegime laste soovil ühe „jääd murdva“ mängu, mis aitas neil vabaneda pingest. Lisaks lasin enne igat teemablokki noortel kirjalikult vastata kahele küsimusele. Hiljem võtsid noored järjest kokkuvolditud paberid lahti ja lugesid üksteise vastuseid ette. See julgustas neid alguses rääkima ning peale esimest vastuste ettelugemise ja arutamise ringi olid lapsed vestluses palju aktiivsemad. Kõige rohkem aitas see noorimat osalejat (13a), kes oli alguses teistest tagasihoidlikum, kuid pärast kindla struktuuriga tegevust ta avanes.

Kvalitatiivselt uurides tuleb eriti laste puhul jälgida, et uurija ei pressiks oma arvamust peale, ei püüaks uuritavaid õpetada ning laseks neil end vabalt väljendada (Punch, 2002). Intervjuu käigus innustasin noori ka üksteise käest küsimusi küsima ning ei sekkunud väga nende omavahelisse arutellu. Selline lähenemine muutis intervjuu kohati kaootiliseks, kuid mulle tundus, et lapsed julgesid ennast vabalt väljendada ja see andis võimaluse näha nende suhtumise tagamaid. Jälgisin pidevalt Punch'i (2002) nõuannet ning kinnitasin noortele, et ei ole õigeid ja valesid vastuseid ning tahan teada just nende enda arvamust. On oluline, et lapsed oleksid uurijale võrdsed partnerid ning uurimus toetuks uurija ja lapse omavahelisele dialoogile (Mason ja Hood, 2011). Samad autorid peavad hea dialoogi aluseks oskust kasutada ja mõista laste sõnavara ning keelekasutuse stiililisi eripärasid (ibid). Kuigi jäin oma keelekasutuselt suhteliselt vaoshoituks ja noorte endi sõnavara ma ei kasutanud, siis mulle tundus, et dialoog põhines võrdsusel ning seda eelkõige väikesest vanusevahest ja varasemast kokkupuutest tingitult. Meie omavaheline dialoog lastega hakkas meetodi ja uuringu paiga valikust. Ideaalis võiks dialoog alata aga juba uuringu eesmärkide paika panemisega (Mason ja Hood, 2011).

Uurimuse eetilised probleemid

Laste puhul tuleb olla eriti tähelepanelik eetiliste aspektide jälgimisega (Punch, 2002). Mina lähtusin uurimuse läbiviimisel põhiliselt kahest aspektist, milleks olid vabatahtlikkus ja konfidentsiaalsus. Konfidentsiaalsuse tagamiseks olen asendanud laste nimed tähisega N. Laste vanuse ja soo olen analüüsist välja jättnud, kuna see muudaks lapsed asenduskodu kasvatajatele äratuntavaks. Tutvustasin noortele töö eesmärki ning küsisin nende huvi kohta seda teemat koos minuga uurida ning enne lastega kohtumist küsisin nõusolekud asenduskodu juhatajalt ja tugikasvatajatelt.

Seoses vabatahtlikkusega tekkisid töö käigus minu kui uurija jaoks ka mõned probleemid, näiteks loobusid intervjuu toimumise päeval uurimuses osalemisest kaks noort, kellest ühele leidsin koheselt asendaja ja teise noore asemel arutles pilootintervjuus osalenud tütarlaps. Laste otsust mitte osaleda või soovi astuda protsessist poole pealt välja tuleb austada (Mason ja Hood, 2011). Positiivse küljena saab kirjeldatud olukorrast välja tuua, et mõnikord ei julge laps kartusest autoriteetse isiku vastu eitavat vastust öelda (Ebrahim ja Muthukrishna, 2005), kuid minu suhtes noortel sellist hirmu ilmselt ei olnud. Käitusin aga valesti, kui intervjuu lõpus uuris üks osalenutest, kaua intervjuu veel kestab ning ilmselt minu ebaselge vastuse tõttu ei julgenud tütarlaps uuringu protsessist poole pealt lahkuda.

Analüüsikava

Peale fookusgrupi intervjuu tegemist kodeerisin ning seejärel kategoriseerisin laste poolt öeldu intervjuu salvestusest tehtud transkriptsiooni abil. Kategoriate moodustamisel lähtusin nii uurimusküsimustest kui esilekerkinud temadest, mis mulle uurimuse aspektist olulised tundusid. Analüüsides olin teadlik, et uurijana ei suuda ma kunagi täielikult ennast lapse „kingadesse asetada“. Laste arvamusi analüüsides tuleb väga täpselt jälgida, milliseid andmeid ja kuidas me analüüsime (Punch, 2002). Seetõttu jätsin analüüsist välja andmed, mis laste huvisid võiksid mingilgi määral kahjustada.

Noortesse suhtusin kui võrdsetesse partneritesse ning nende arvamus oli minu jaoks oluline. Samantha Punch (2002) tõdeb, et see, kuidas last nähakse, mõjutab seda, kuidas teda kuulatakse ning mida tema jutust oluliseks peetakse. Analüüsi ja laste arvamuste vahelise tugevama

seose tekkimiseks lasin paaril intervjuus osalenud noorel analüüsi erinevaid osasid kommenteerida.

Uuriija refleksiivsus

Kvalitatiivse uurimuse puhul mõjutab uurija uurimuse protsessi mitmel moel. Lastega vesteldes proovisin võimalikult vähe nende omavahelisse arutellu sekkuda, kuid minu kehakeel ja reaktsioonid andsid lastele minu kohalolekust märku. Intervjuu transkriptsiooni lugedes märkasin, et kasutasin mitmel korral abisõna „*mhm*“ või sõnapaari „*väga hea*“, kinnitamaks, et kuulsin nende poolt öeldut, mis aga võis kajada pigem minupoolse hinnanguna nende jutu kohta. Õnneks tõid lapsed ka edaspidi välja argumente nii samasooliste lapsendamisõiguse poolt kui vastu, mis näitab, et minu poolt öeldud repliigid ei mõjutanud palju seda, kuidas lapsed pakutud teemasid käsitlesid.

Uurimisprobleemini jõudmiseks oli vaja luua baas laste käsitlustest perekonnast ning seetõttu olid perekonnaga seotud küsimused üheks osaks intervjuust. Perekonnast rääkimine on aga asenduskodus elavate laste jaoks sensitiiivne teema. Lastele võis ebamugavust valmistada, et olin valinud antud teema intervjuu esimesse teemablokki. Intervjuu algus oleks võinud laste huvidest lähtuvalt olla vähem sensitiiivsem, näiteks hõlmata küsimusi nende igapäevase elu kohta asenduskodus. Sissejuhatava teema kattumine uurimisprobleemiga ei oleks olnud nii-võrd oluline.

Kuna olen eelnevalt vaid ühel korral fookusgrupi intervjuud läbi viinud, siis osutus minu jaoks küllaltki raskeks kõigi laste jälgimine ja nende võrdse osaluse tagamine. Sellest tulenevalt oli intervjuus aktiivsem noor, kes istus mulle kõige lähemal. Tulevikus pean silmas, et fookusgrupi intervjuu võiks toimuda koostöös kaasuurijaga, kes saaks teha intervjuu ajal märkmeid ja küsida lisaküsimusi. Märkmed aitavad analüüsi muuta sisuliselt täpsemaks. Patton (2002) soovitab samuti fookusgrupi intervjuu puhul kasutada teise intervjuerija abi (Laherand, 2008 kaudu). Teisalt, kuna lapsed olid minuga juba eelnevalt tuttavad, siis tekkis meil kiiresti turvaline ja avatud vestlus, kus lapsed olid valmis oma kogemusi jagama, mida võib-olla kaasuuriija kohalolekul ei oleks juhtunud.

III Tulemused

Tulemused esitan asenduskodu lastega tehtud fookusgrupi intervjuu põhjal. Toon välja laste määratluse perekonnale, nende nägemuse asenduskodus elamise plussidest ja miinustest, nende suhtumise samasoolistesse paaridesse üldiselt ning täpsustavalt suhtumise sama-soolistesse paaridesse kui lapsevanematesse ja lapsendajatesse. Lõpetan tulemuste esitamise laste arvamusega sellest, keda võiks kuulata enne ja pärast samasoolistele paaridele lapsendamisõiguse andmist. Tulemuste juurde olen lisanud enda kui uurija tähelepanekuid ning toetavaid viiteid allikatele.

Perekonna määratlus

Uurimisprobleemist lähtuvalt oli oluline mõista, milline on laste jaoks perekond ning mida lapsed perekonna juures oluliseks peavad. Seetõttu rääkisime noortega sellest, kes perekonda kuuluvad, milline võiks olla igapäevane elu perekonnas, millised on pereliikmete rollid ja milline võiks olla nende jaoks ideaalne perekond. Antud teemal rääkimine võis noorte jaoks olla raske, sest osadel neist puudub isiklik mälestus perekonnas elamisest või see mälestus on emotsionaalselt valus. Võib oletada, et lapsed rääkisid endale loodud ideaalidest ja ühiskonnas levinud diskursustest, mitte isiklikust kogemusest lähtudes. Ilmselt just seetõttu olid lapsed perekonnast rääkides tagasihoidlikud. Üks hiljem intervjuu tõlgendusi lugenud noortest arvas siiski, et nad rääkisid küllaltki vabalt ning ebamugavust nad ei tundud.

Perekonnas on noorte sõnul enamasti ema, isa ja lapsed, aga ka koduloomad ja vanavanemad. Samuti toodi välja, et perekonnas võib olla vaid üks vanem kui teist ei ole. Ema ja isa rollide kirjeldused olid traditsioonilised, viidates ühiskondlikule diskursusele naiste ja meeste rollidest. Noored arvasid, et ema võiks olla see, kes teeb süüa, koristab ja kasvatab lapsi. Üks noortest ütles ema rollist rääkides: „*Hoiab kodu puhta ja kasvatab lapsi, peab hoolitsema mehe ja lapse eest.*“. Perepeaks on isa, kes remondib asju ja käib tööl, kuid on abiks ka laste kasvatamisel. Lapsed ütlesid, et ka ema käib tööl, aga isa on see, kes peret üleval peab.

Noored pidasid perekonna juures oluliseks omavahelist suhtlust, mis võiks nende arvates olla viisakas ja aus. Perekonnas jagatakse kõike, nii head kui halba. N4 ütles: „*Seal ei tohiks olla saladusi või selliseid asju nagu. Kõik hästi vabalt räägivad üksteisega.*“. Lapsed pidasid tähtsaks ka ühist ajaveetmist, mis on sisustatud mängimise või televiisori vaatamisega. Televiisori vaatamise olulisuse kohta täpsustusi küsides selgus, et see ei ole kõige olulisem, aga koos kinno minna oleks näiteks tore. Selline vastus võis olla tingitud minu küsimuse püstitusest ja laste teadlikkusest selle kohta, et televiisori vaatamisele soovitatakse leida alternatiive. Analüüsi lugenud noortele meenus vestlus ning nad nõustusid, et minu küsimus võis neid mingil määral mõjutada.

Elu asenduskodus

Kui perekonnast räägitu puhul ei saa kindlalt väita, kas noored viitasid oma kogemustele või ühiskonna poolt kujundatud diskursusele, siis elu asenduskodus on nende igapäev ning käsitlused asenduskodus elamisest on kujunenud laste endi kogemuste põhjal. Intervjuu alguses tundus, et noored väljendavad elu asenduskodus vaid negatiivsetes toonides, kuid vestluse käigus tulid välja ka mõned olulised asenduskodus elamise plussid. Neil noortel, kes analüüsi tegemisel abiks olid, tuli eelnev vestluse osa hästi meelde ning nad kinnitasid, et tõid tõesti palju negatiivseid külgi välja.

Plussidena toodi välja põhiliselt Maslow (1943) inimvajaduste hierarhia esimesele astmele omaste füsioloogiliste vajaduste rahuldamise võimalust. Näiteks hindasid lapsed plussiks sooja toitu ja tuba ning pesemisvõimalusi. Maslow (1943) järgi on füsioloogiliste vajaduste täitmine eelduseks inimvajaduste hierarhia kõrgematele astmetele jõudmiseks. Lisaks nimetasid mõned noored ka kuuluvus- ja armastusvajaduse täitmist, seda eelkõige toreda seltskonna ja hoolivate kasvatajate näol.

Miinustest rääkides kulges vestlus märgatavalt sisutihedamalt kui mistahes teise intervjuus käsitletud teema puhul. Noored osutasid erilist tähelepanu reeglitele, mida on asenduskodus nende arvates liiga palju. Reeglitega seonduvalt toodi välja, et kõik väiksemadki otsused tehakse nende eest. Näiteks, millal magama peab minema ning mida ja millal süüakse. Samuti toodi välja, et puudub võimalus ise oma rahaga majandada, sest taskuraha on liiga väike. Ühe

olulise teemana kerkis minu kui uurija arvates esile noorte negatiivne suhtumine asenduskodus valitsevasse hierarhiasse. Lapsed asetasiid ennast selles alumisele astmele, nendest kõrgemal astmel on kasvatajad ning kõige kõrgemal juhatus. Näiteks väljendas N1 soovi asenduskodust ära minna öeldes: „*Ei ole mingeid sinust kõrgema astmega inimest, kes ütleb sulle tee seda ja tee toda.*“. Loomulikult võib ka perekonnas esineda vertikaalset hierarhiat, aga minu jaoks jäi kõlama sõna „*astmel*“, mis väljendab väga kindlaid ja paika pandud hierarhilisi tasandeid. Minu tähelepanekut kinnitasid ka analüüsimisel abiks olnud noored, kes ütlesid, et jõupositsioonid on asenduskodus paigas ning neid ei muudeta.

Noored tõid välja, mida peaks tegema, et nende elu asenduskodus parem oleks. Põhiliselt nimetati materiaalseid kulutusi nõudvaid muutusi nagu suurem taskuraha, rohkem raha toidu jaoks, jalgpalli platsi uuendamine ning maja renoveerimine. Kuna uurimuses osalenud lapsed saavad nädalavahetustel ise süüa teha, siis peavad nad hoolega arvestama, et kulutused ei ületaks perele antud summat, mis laste arvates on äärmiselt väike. N1: „*Aga kaks eurot ühe lapse peale on ikka väga vähe. Selle eest saab kaks kommi.*“.

Lapsed tõid välja, et asenduskodu pered võiks muuta väiksemaks. N4 ütles: „*Võiks olla /.../ ühes majas ongi mingi neli last.*“. Sotsiaalhoolekande seadusest lähtuvalt tohib asenduskodu pere moodustada maksimaalselt kuus kasvandikku (RT 1995, I, 21, 323). Asenduskoduteenuse analüüs aga näitas, et praktilistel kaalutlustel on mitmetes asenduskodu peredes palju rohkem lapsi kui lubatud (Lasteombudsman, 2013). See ei ole kooskõlas taotlusega pakkuda lastele asenduskodudes võimalikult peresarnaseid elutingimusi (ibid). Selline käsitlus lasteombudsmani poolt viitab Eestis levinud normatiivsele lähenemisele perekondade suuruse suhtes – normiks peetakse väikeseid peresid ning antud juhul on norm seadusega reguleeritud kuue lapsega. Uurimuses osalenud lapsed ütlesid, et perekonna moodustavad ema, isa ja paar last. Siin võib näha huvitavat aspekti, kus kohtuvad ühelt poolt ühiskondlikult seatud normid perekonnale ja teiselt poolt laste soov seatud normidesse mahtuda. Lastele on peresarnased tingimused olulised, kuid kuna asenduskodu peredes on enamasti rohkem lapsi, siis ei ole laste jaoks hetkel asenduskodus neid tingimusi. Väiksema laste arvuga asenduskodude perede ning peresarnaste elutingimuste seost kinnitasid ka noored, kes minuga koos tulemusi analüüsisid.

Asenduskodus ja perekonnas elamist võrreldes kõrvutasid noored eelkõige asenduskodu miinuseid ning perekonnas elamise plusse. Noortele asenduskodu puhul vastumeelsed reeglid ei pruugi nende arvates perekonnas elades nii ranged olla. Toodi ka välja teistsuguse sisuga

probleeme, mis asenduskodus on, aga peres ei ole, näiteks inimeste pidev vahetumine ja võimalus kutsuda sõpru külla või külastada teisi. Näidetena toon järgnevalt välja mõned katkendid fookusgrupi intervjuust.

N4: „*Kodus sul on koguaeg ühed inimesed, aga meil siin vahetuvad.*“

N2: „*/.../Siin sa ei või üldse kuhugi ööseks nagu minna. Sa pead mingi selle emaga rääkima ja niimoodi.*“

N1: „*Pead lepingu tegema. Lähed kasvõi paariks tunniks kellegi juurde.*“

N5: „*Sünnipäevale minna ei saa, sest raha ei anta selle jaoks.*“

N4: „*Ja siis siia ka sünnipäevadele ei saa väga kedagi kutsuda.*“

Asenduskodus elamise kogemuse põhjal ning omavahelise interaktsiooni tulemusena on hakanud lapsed perekonnas elamist idealiseerima. Siin tõid tulemuste analüüsis osalenud noored välja, et rohkem oleneb see ikka perekonnast ning mõnikord võib asenduskodus elamine isegi parem variant olla. Peresarnased tingimused on aga olulised, kuid asenduskodudes peresarnase elukeskkonna loomisega läheb Eestis veel aega. Hetkel toovad lapsed erinevustena välja individuaalse lähenemise ning inimsuhete stabiilsuse puudumise ja liiga suured asenduskodu perekonnad. Need on valdkonnad, mida tuleks pidevalt arendada, et asenduskodud muutuksid võimalikult peresarnaseks.

Fenomenoloogilise lähenemise järgi kujuneb inimese suhtumine, hoiakud ja arvamus kogemuste põhjal ja inimese tegevus on enamasti kavatsatud (Laherand, 2008). Asenduskodus elamise kogemus moodustab laste jaoks baasi, mille põhjal kujundatakse arvamus mitmete nende elu puudutavate aspektide osas.

Suhtumine samasoolistesse paaridesse

Järgnevalt rääkisime lastega homoseksuaalsusest ning nende suhtumisest seksuaalvähemustesse. Noored identifitseerivad homoseksuaalsust peamiselt käitumise järgi. Lesbid ja geid on füüsiliselt lähedasemad samast soost inimesega. Lapsed tõid näidetena suudlemist, kallistamist ja käest kinni hoidmist. Toodi ka välja, et geid võivad võrreldes heteroseksuaalsete meestega olla naiselikumad ja hoolitseda rohkem oma välimuse eest. Lesbide kohta toodud määratlused nii selged ei olnud.

Fookusgrupis tulid välja väga vastandlikud seisukohad, kas homoseksuaalsus on tolereeritav või mitte. Kui intervjuu esimesel poolel olid laste arvamused ühistest kogemustest tingituna küllaltki sarnased, siis erinev kogemus lesbide ja geidega andis ka erinevad vaatenurgad. Analüüsimisel osalenud noored tõid välja ka, et perekonna määratluse suhtes ollakse kindlad ning nad kõik näevad seda kõrvalt vaadates sarnasena, kuid homoseksuaalsuse kohta on neil vähe teadmisi ning nende algteadmiste põhjal kujundatakse arvamus. Avan nüüd lugeja jaoks veel ühe noorte vastandlike käsitluste kujunemise põhjuse. Eelkõige mõjutas suhtumist samasoolistesse paaridesse arusaam sellest, miks homoseksuaalsus esineb. Noortel tekkis antud teemal varjatud kujul omavahel mitu diskussiooni.

N1: „Aga, kui sina oleksid gei/lesbi. Kas sa tahaksid olla tähendab gei/lesbi?“

N4: „No, kui ma olen gei/lesbi, siis ma ju tahan olla gei/lesbi!“

N1: „Sa ei ole, aga kas sa praegu tahaksid olla gei/lesbi?“

N4: „Ei! Mul ei meeldi ju mehed/naised. Sa ei saa ju küsida mult, kas ma tahan gei/lesbi olla? Muidugi ma ei taha olla, aga lihtsalt on mõned siukesed inimesed...“

N3: „Aga N1, kas sa tahaksid gei/lesbi olla?“

N1: „Aga need, kes on, nad ei tekita sulle sellist rõveduse tunnet?“

N4: „Ei no, kui ma alguses vaatan, siis on jah nagu imelik või nii, aga nad on samamoodi ju inimesed.“

N3: „Harjud ära sellega.“

N1: „Noh seda jah, ma tean seda isegi, et on inimesed.“

N1: „No see, et miks ta ei võiks olla. Oletame näiteks, et miks ta ei võiks siis võtta vastassoolise.“

N4: „Mida?! Aga, kui talle ei meeldi vastassooline.“

N1: „Ma ei tea – kahtlane.“

Niisiis on noortel erinev arusaam sellest, millest homoseksuaalsus tingitud on ja seetõttu on kujunenud ka erinev suhtumine. N1 arvas, et on võimalik valida, milline on inimese seksuaalne orientatsioon, N3 ja N4 vaidlesid sellele vastu ning uskusid, et homoseksuaalsus on midagi, mis on sinuga kaasa sündinud. Sellist suhtumise ning teadmiste vahelist seost kinnitasid ka analüüsimisel abiks olnud noored. Siinkohal toon lugemise hõlbustamiseks välja, et N1 ja N5 suhtusid samasoolistesse paaridesse pigem negatiivselt ning N2, N3 ja N4 pigem positiivselt. Eestis tehtud LGBT teemaline avaliku arvamuse uuring tõi samuti välja, et suhtumine homoseksuaalsetesse inimestesse on sallivam nendel eestlastel, kes peavad homoseksuaalsust sünnipäraseks ning vastuvõetamatu nende jaoks, kes peavad homoseksuaalsust keskkonna ja kasvatus tulemuseks või patoloogiaks („LGBT teemaline avaliku arvamuse uuring“, 2012).

Kuigi intervjuu käigus tõdesid kõik noored, et mõned asjad neid häirivad ja teised mitte, siis algselt välja öeldud seisukohad jäid läbivalt kõlama.

Esmalt toon esile, millised aspektid neile lesbide ja geide juures ei meeldi ning millises olukorras on homoseksuaalsus nende jaoks häiriv. Negatiivsed seisukohad olid küllaltki kindlad ja neist ei soovitud taganeda. Näiteks ütles vestluse alguses N5: „*Nad on rõvedad.*“. Põhiliselt häirib seksuaalvähemuste puhul noori samasooliste paaride füüsiline kontakt avalikes kohtades. N1 ütles: „*No tänaval, näiteks kui bussijaamas, siis ikka häiriks. Kõigi inimeste nähes.*“. Käest kinni hoidmise ja kallistamise osas olid noored suhteliselt neutraalsed, kuid suudlemine oli nende jaoks juba palju häirivam. Olukord, kus samasooline isik sooviks nendega suhet luua, häiriks isegi neid noori, kes muidu samasoolistesse paaridesse hästi suhtusid.

N2: „*Noo näiteks, kui keegi tuleb sulle külge lööma.*“

N4: „*No siis jah häiriks.*“

N3: „*Ükskord, ma trenni läksin, siis ma nägin, mingi tüdrukud olid emaga ja üks teine poiss oli veel ja siis veel üks poiss ja nad ootasid bussi. Ja see mingi poiss läks kohe mingi poissi kallistama hullult pikalt ja siis tegid põse peale musi.*“

Uuriija: „*See häiris sind?*“

N3: „*Jahm.*“

Eelnevast vestlusest võis näha, et vahepeal läksid lapsed hoogsalt ka teiste jutuga kaasa. Noor, kes muidu homoseksuaalsust häirivaks ei pidanud, sai teiste jutust innustust oma loo rääkimiseks. Võrdluseks toon siinkohal välja katkendi eelnenud dialoogist.

N1: „*Vastik!*“

Uuriija: „*Vastik?*“

N1: „*Mõtlen, et issand kui rõvedad.*“

N3: „*Sa ei pea ju vaatama, ära tee välja nendest.*“

N1: „*No, seda küll aga.*“

N4: „*Jah.*“

Fookusgrupi intervjuu käigus olid samasooliste paaride pooldajad küll tagasihoidlikumad, kuid intervjuu lõpus olid ka nemad kindlad, et nende arvamus pole muutunud. Pooldajad tõid põhiliselt välja, et samasoolised paarid erinevad teistest inimestest vaid oma seksuaalsuse poolest. N3 ütles: „*Nad on täitsa tavalised inimesed ju.*“. Lisaks öeldi, et näiteks geid tunduvad mõnikord lahkemad ja sõbralikumad kui teised inimesed.

N2: „*Samasoolised paarid võivad olla /.../tunduvad nagu lahkemad.*“

N4: „*Ja minu arvates ka.*“

Uuriija: „*Mis mõttes lahkemad?*“

N4: „*Nad on nagu palju seltskondlikumad.*“

N2: „*Geid on ka nagu /.../ rikkamad tunduvad.*“ (Uuriija kommentaar: *Noor ei viidanud majanduslikule rikkusele*)

Need noored, keda samasooliste paaride omavahelised suhted ei häirinud, tõid probleemina välja Eesti ühiskonna vähese tolerantsuse lesbide ja geide suhtes. Noorte arvates on Eestis seksuaalvähemustel õiguslikust aspektist lähtudes vähe võimalusi, mille tõttu suureneb nende väljaränne Eestist liberaalsematesse riikidesse.

N2: „*Geidel on liiga vähe võimalusi siin riikides.*“

N4: „*Jahm.*“

N2: „*Nad peaksid kusagile mujale minema, et abielluda või lapsi lapsendada.*“

N4: „*Ja kui nad siia riiki tulevad, siis seda ei tunnustata, kui nad teistes riikides on abiellunud.*“

N2: „*Siin vaadatakse neid imelikult.*“

Lesbide vaatenurgast toodi sama probleem esile Kursi (2012) magistritöös, kus uurimuses osalenud homoseksuaalsed naised kinnitasid, et on Eestist ära kolimist palju kaalunud just seaduste puudumise tõttu.

Noored tõid välja, et suhtumine geidesse ja lesbidesse võib tihti tuleneda isiklikust kogemusest ja sellest, mida sa oled harjunud nägema. Normaalseks peetakse heteroseksuaalseid suhteid, sest sellised suhted on rohkem levinud. Noorte sõnul on võimalik ka homoseksuaalsete suhetega ära harjuda. Vestlusest tuli välja, et noored vastandavad homoseksuaalseid ja heteroseksuaalseid inimesi kui ebatavalisi ja tavalisi. See näitab, et noorte kokku puuted homoseksuaalsusega on vähesed ja samasooliste paaridega ei olda harjutud. Järgnev katkend ilmestab seda hästi.

N4: „*See on täpselt samamoodi, kui sa näed näiteks kahte tavalist inimest.*“

N1: „*Sa mõtled üks on naine ja üks on mees?*“

N4: „*Jah, mis seal vahet on?*“

N1: „*See on normaalne, kui mees naisega, mitte mees mehega.*“

N4: „*Võib-olla sulle see lihtsalt tundub, aga kui oleks hoopiski nii, et olekski hästi palju geisid ja siis oleks mees ja naine, siis mõtleks, et issand kui rõve – mees ja naine.*“

FRA (*European Union Agency for Fundamental Rights*) poolt tehtud uuring LGBT kogukonna kohta Euroopas näitas, et Eestis elavate homoseksuaalsete inimeste naabrid teavad

nende seksuaalsest orientatsioonist Euroopa keskmisega võrreldes vähem, kuid sõbrad rohkem (EU LGBT Survey, 2012). Uuring näitab, et inimesed varjavad tihti oma seksuaalsust ning seetõttu puuduvad heteroseksuaalsetel inimestel nendega kokkupuuted.

Eelnevalt tõin välja, et noorte kokkupuuted homoseksuaalsete inimestega olid samuti vähesed. Küll aga nimetasid noored intervjuu käigus palju kuulsusi, kes on homoseksuaalid ning kelle filme ja saateid nad vaatavad või kelle muusikat nad kuulavad. Lisaks tõi üks noor välja, et tema tutvusringkonnas on tütarlaps, kes on paar teise tüdrukuga. Tuttavat kirjeldades ütles ta, et tüdruk käib riides ning käitub poisilikumalt. N5 rääkis grupile, et tema tuttav ei olnud alati selline, kuid nüüd on ta õnnelikum ja see sobib talle. Noortel oli selles osas palju küsimusi, näiteks N2 küsis: „*Aga, millest see võib üldse tulla, et ta tahaks nagu poisiks hakata?*“. N5 vastas: „*Ju talle endale meeldib.*“.

Muidu homoseksuaalsuse suhtes kriitiliselt meelestatud noor oli oma tuttava suhtes leebem. Noor arvas, et tema tuttava seksuaalne orientatsioon ei mõjuta teda isiklikult. Üldiselt arvasid need lapsed, keda samasoolised paarid ei häiri, et nende suhtumine inimesse ei muutuks, kui nad saaksid teada, milline on inimese seksuaalne orientatsioon. Noor, kes homoseksuaalsust ei pooldanud, tõi välja, et teda häiris homoseksuaalsus, aga kuna see ei ole ainuke osa inimesest, siis ei katkestaks ta nende inimestega suhtlust.

N1: „*Näiteks mina sain teada, et Elton John on gei. /./.*“

Uuriija: „*Kuidas sinu suhtumine muutus?*“

N1: „*Ma mõtlesin, et imelik on küll, aga mulle ju osad tema laulud meeldivad.*“

Uuriija: „*Sulle meeldivad tema laulud. Mis on see, mis võib häirima hakata?*“

N1: „*Mind häirib see, et ta on gei.*“

Uuriija: „*Aga tema laule, kas sa kuulad edasi või?*“

N1: „*Ikka, see ei häiri mind, ega tema laul ei ole gei.*“

Uurimuses osalenud noorte hoiak samasoolistesse paaridesse oli erinev nagu see on ka ühiskonnas üldiselt. Noorte suhtumine võib olla tingitud nende arusaamast, kuidas homoseksuaalsus on kujunenud ning millised on nende kokkupuuted samasooliste paaridega. Analüüsimisel abiks olnud noored kinnitasid, et homoseksuaalsus on vaid üks osa inimese identiteedist ning selle tõttu kellegagi suhtlemine katkestada oleks vale.

Samasooliste paaridega perekonnad

Laste suhtumine samasoolistesse paaridesse ja suhtumine samasooliste paaridega perekonnadesse on otseses seoses. Noorte arvates eristab samasoolise paariga perekonda heteroseksuaalsete vanematega perekonnast kõige rohkem see, et nad ei kasvata mõlema vanema ühiseid bioloogilisi lapsi. N2 ütles: „*See, et kui neil on laps, siis see on nagu enda tehtud või kui on nagu geide või lesbide perekonnas, siis on nagu lapsendatud.*“. Üldiselt noored samasooliste paaridega pereelu tavalisest pereelust erinevaks ei pidanud.

N4: „*Ma ei usu, et seal erinevusi on.*“

Uuriija: „*Et siis põhimõtteliselt igapäevaelus ei ole erinevusi?*“

N3 ja N4: „*Ei ole, ei.*“

N1: „*No ainult see ongi teistsugune, et ühel on kaks ema või isa /.../.*“

Uuriija: „*Aga selline igapäevane elukorraldus?*“

N1: „*Võib-olla...aga võib-olla mitte.*“

Uuriija: „*Oleneb perest siis või?*“

N1: „*Jah!*“

Arvamus sellest, milline on igapäevane pereelu samasoolise paariga perekonnas, ei mõjuta otseselt laste suhtumist. Kuigi noored arvasid, et elu samasoolise paariga perekonnas võib olla suhteliselt sarnane traditsioonilise perekonnaga, tõi N1 siiski välja: „*Mina tahan ka asenduskodust ära minna, aga nende geide juurde ma küll ei läheks. Heteropaari juurde ma läheksin hea meelega.*“. Sarnaselt minu tõlgendusele tõi ka analüüsimisel abiks olnud noored välja, et suhtumine homoseksuaalsetesse vanematesse ei ole otseselt seoses sellega, kuidas kujutatakse ette igapäevast pereelu nendes peredes.

Fookusgrupi intervjuus osalenud noorte jaoks ei saa ühte moodi vaadata geide ja lesbi paaridega perekondasid. Lesbi paariga perekond tundus neile turvalisem. N2 rääkis arutlevalt: „*Turvalisem oleks ikka nagu vist lesbi juurde minna.*“. N5 ütles: „*Pigem läheksin lesbi juurde. Gei juurde küll ei taha minna.*“. Laste arvamusel võib olla tugev seos nende isikliku kogemusega. Kõik asenduskodu kasvatajad on naised ning meessoost isikutega on lastel kokku puuted seetõttu minimaalsed. Seda kinnitasid taaskord ka noored, kelle abi analüüsimisel kasutasin. Perekonna määratlusest tuli samuti välja, et noored näevad laste kasvatajatena põhiselt naisi.

N3: „*Paremini elaks võib-olla mingi lesbi juures, kui seal...*“

Uuriija: „*Miks nii?*“

N3: „See oleks nagu veits imelik.“

N2: „Siis oleks nagu kaks ema.“

N3: „Jah, see oleks parem.“

N2: „Jahm, kaks isa ei tundu nii hea.“

N2: „Ema on üldse kõige rohkem vaja kui sa sünnid, oled selline väike.“

N4: „Aga kui sul on kaks isa, siis üks nendest geidest on ikka naiselikum, samahästi võib tema ju ka ema olla.“

N1: „Ema lühikeste juuste ja habemega?“

N4: „Aga tal võivad ju pikad juuksed ka olla.“

N1: „Aga ikkagi mehe hääl ja...“

Samuti olenes laste arvamus sellest, kas nad rääkisid kellestki teisest või endast. Varasemalt ütles N5, et tema ise geide juurde küll minna ei sooviks. Üleüldiselt tema arvamuse kohta uurides arvas ta, et see ei omaks tähtsust, kas vanemateks on geid või lesbid. Kõrvalt vaadates tunduks homoseksuaalsete vanematega perekond osadele lastest hoopis põneva ja uudsenä. Mõned noored külastaksid oma sõpru, kellel on homoseksuaalsed vanemad ja ei teeks homoseksuaalsusest välja, teistele tundub see aga hirmutav.

N3: „Hea meelega.“

N4: „Mina küll läheksin. Ma tahaks vaadata, huvitav ju vaadata.“

N1: „Huvitav vaadata, kuidas nad suudlevad seal? Mina ei läheks. Mul on allergia selle vastu, nagu kardan.“

Uuriija: „Aga mida sa kardaksid?“

N1: „Ma ei karda nagu, mulle ei meeldi see.“

N3: „Noh, mul ei teeks eriti vahet. Läheks külla, aga ei paneks eriti tähele.“

N5: „Eriti, aga natuke ikka paneks tähele?“

N1: „No natuke jõllitaks.“

N2: „Ma läheks küll. Ükskõikne oleks selles osas – vanematest. Ööseks võib-olla väga ei läheks.“

Rääkisime noortega ka sellest, kuidas võiks sellises perekonnas tunda ennast laps ja milline tema elu võiks olla. Lapse enda suhtumine oleneb noorte arvates sellest, kas ta on homoseksuaalsete vanematega perekonnas terve elu kasvanud ja peab seda normaalseks või on ta sinna sattunud näiteks murdeas. N3 ütles: „Aga niimoodi äkki, on laps juba ära harjunud, kui ta juba väiksena seal. Teised narrivad, et tal on kaks ema, siis ta ütleb vastu, et sul on ainult üks ema.“. Talle sekundeeris N4, kes lisas: „Võib-olla väiksena see just tundub nagu lahe või huvitav, et sul on kaks isa või kaks ema.“. Lapsed olid samuti teadlikud, et homoseksuaalsete vanematega last võidakse koolis kiusama hakata. Kuid nende arvates ei oleks selline käitumine lapse suhtes õige. N4 ütles: „Ega see laps ei ole selles süüdi, et tal on mingi kaks ema

või kaks isa.“. Noored oleksid valmis astuma ebaõigluse vastu ning kiusatavat last kaitsma. N3 ütles: „*Kui teda narrivad, siis peab kaitsma.*“.

Noorte suhtumine samasoolistesse paaridesse kui lapsevanematesse oli väga tihedalt seotud nende üldise hoiakuga homoseksuaalsusesse. Noorte jaoks oli selgelt lihtsam ette kujutada kahe emaga perekonda kui kahe isaga perekonda ning nagu eelnevalt mainitud, on noortel asenduskodu kasvatajate soolise läbilõike ja ühiskondliku diskursuse põhjal välja kujunenud norm, et laste eest hoolitseb rohkem ema. Noorte arvamus ei pruugi ühtida juhtudel, kui räägitakse üldiselt ning teiste inimeste kohta või siis isiklikust perspektiivist lähtuvalt.

Suhtumine samasoolistesse paaridesse kui lapsendajatesse

Lapsendamise osas olid noored N1 ja N5 skeptilised ning N2, N3 ja N4 liberaalsed. Põhjus seisnes taaskord eelkõige nende suhtumises samasoolistesse paaridesse. Lapsendamist võiks liberaalsete vaadetega noorte arvates lubada nendele paaridele, kes on selleks valmis. Paaril peaksid oleme välja kujunenud kindlad rollid, kumb on põhiline rahateenija ning kellele jääb lastekasvataja roll ning loomulikult peaks paar last soovima.

N2: „*Kui neil on kindel see, et üks on ema rollis ja teine on isa rollis. Mitte, et mõlemad käivad tööl koguaeg ja siis lapse jaoks ei ole üldse aega.*“

N3: „*Kui geid näiteks lapsendaksid, siis nad ei oleks nii vägivaldsed ja...*“

N4: „*Nad ei ole ju. Minu arvates nad ei ole üldse vägivaldsed, ongi hästi sellised...*“

N3: „*Aga, kui nad oleks.*“

N4: „*...toredad.*“

N1: „*Pigem nad mõtlevad üksteisest ainult ja lapsest ei mõtlegi.*“

Samuti on oluline lapse vanus lapsendamise hetkel. Arvati, et lapsendada võiks pigem nooremat last, sest siis on lapsel kergem olukorraga harjuda. N2 näiteks ütles: „*Võiks hästi noor olla, et kohe nagu lapsendatakse, mõne kuuselt või niimoodi.*“. N3 ütles: „*Kui ta on meie vanune /.../. Tüdineb ära ja siis ta ei taha enam olla seal.*“. Noored lisasid, et samas saaksid vanemad lapsed ise otsustada, millisesse perre nad minna sooviksid ning siis oleks otsus tehtud lapse huvidest lähtuvalt. N2: „*Mõned lapsed nagu tahavad niisama kohe lastekodust ära minna.*“. Lapse sugu noored oluliseks ei pidanud. Noori pani muretsema, et laps võib võtta sellist peremudelit normina ning luua endale tulevikus ka samast soost isikuga perekonna.

N1: „*See nagu väga ei oleks hästi, äkki laps ka muutub.*“

Uurija: „*Mis mõttes laps võib muutuda?*“

N1: „*Laps muutub ka äkki geiks, sest et ta on sellises keskkonnas.*“

N4: „*Mina ei usu, et sellel mingit sellist asja saaks olla.*“

N2: „*Ei, võib olla.*“

N1: „*Näeb igapäevaelus sellist elu.*“

N2: „*Mõtlebki, et see on nagu normaalne.*“

Eestis elavate LGBT inimeste arvamusel on taoline suhtumine küllaltki levinud (Strömpl jt, 2008). Osad noortest olid arvamusel, et samasoolised paarid võivad lastele ohtlikud olla ning lapsi seksuaalselt väärkohelda. Taaskord tõid Eestis elavad LGBT inimesed välja, et selline stereotüüp mõjutab nende elu Eestis palju (Strömpl jt, 2008). Laste arvamused on mõjutatud lisaks isiklikele kogemustele ka ühiskonna üldistest diskursustest, mille tõttu on laste hirm põhjendatud. Noored, kes samasooliste paaride lapsendamisõigust pooldasid, nägid üldiselt Eesti ühiskonda konservatiivsena ning noored ei uskunud, et Eestis näiteks rahvahääletuse kaudu samasoolistele paaridele lapsendamisõigus antaks. N4: „*/.../ just vanadel inimestel. Nemand ei ole ju sellega nõus.*“. N2: „*Enamus ei oleks.*“. Ennast nägid samasooliste paaride lapsendamisõigust pooldavad noored liberaalsematena kui vanemaid inimesi.

Poliitiliste otsuste tegemine ja laste arvamuse kuulamine

Intervjuu lõpus soovisin lastega arutada, kelle arvamust peaks kuulama enne, kui teha otsuseid samasoolistele paaridele lapsendamisõiguse andmise osas. Noored arvasid, et tuleks uurida inimeste hoiakuid samasooliste paaride lapsendamisõiguse suhtes. Arutelu käigus leiti, et tuleks kuulata asenduskodu laste arvamust, sest nemad on lapsendatavad. Arvamust oleks võimalik nende hinnangul sarnaselt täiskasvanutele ka lastelt küsida läbi uuringute. Üks noortest tõi välja, et tema hinnangul on lapsed otsustamise jaoks liiga noored, kuid ennast ta liiga nooreks ei pidanud ja oli valmis oma arvamust avaldama. See näitab, et noored on mingil määral omaks võtnud üldise suhtumise lastesse kui ebakompetentsesse isikutesse. Endaga noored ebakompetentsust ei seosta, mida näitab ka teiste uurimuses osalenud laste valmidus antud teemal kaasa rääkida. Lastele meeldiks, kui nad saaksid otsustamisprotsessis osaleda.

Laste osalemise olulisust neid puudutavate otsuste tegemisel on rõhutanud mitmed töö teoreetilises osas refereeritud autorid (vt Ben-Arieh, 2008; Casas, 2011; Casas jt, 2013; Ebrahim ja Muthukrishna, 2005; Mason ja Danby, 2011). Lõplik otsus võiks noorte arvates kujuneda poliitikute ning laste omavahelise koostöö kaudu. Antud mõttekäik võis olla mõju-

tatud minu uurimuse pealkirjast, mitte laste enda mõtetest. Tulemuste analüüsimisel abistanud noored ütlesid, et tagasivaatavalt on raske hinnata, kas nad oleksid ka iseseisvalt nii väitnud, kuid laste osalemine tundub nende arvates laste huvidest lähtuvalt väga oluline ja õige lahendus. Järgnevalt toon välja idee kujunemise läbi laste omavahelise interaktsiooni.

N4: „*Lastekodus elavatelt lastelt.*“

N1: „*Aa ja, lastekodus elavatelt lastelt, sest et nemad ju, neid ju lapsendatakse.*“

N1: „*Jah. Aga samas siis meie vanused nii paljud siis ju kohe ütleksid ei. Sellepärast, et nad ei taha ju minna sellisesse perre.*“

N2: „*Aga võikski hääletada need poliitikud, kes seal riigis on?*“

N1: „*EIII! Lapsed, neid ju lapsendatakse, mitte poliitikut.*“

N2: „*No aga lapsed on liiga noored selle otsuse tegemiseks tegelikult.*“

N4: „*Mõlemad.*“

Mõtlesime noortega võimalikele tuleviku perspektiividele, kui samasoolistele paaridele Eestis lapsendamiseõigus antaks. Arutasime, kellele võiks langeda vastutus viia perekond ja laps omavahel kokku ning kes otsustaks, et laps just samasoolise paariga perekonnas elada võiks. Noorte jutust järeldan, et nende hinnangul võiks see olla koostöö tulemus ametnike, perekonna ja lapse vahel. Ohuna tõi üks noortest välja, et kõik ametnikud ei pruugi seadusest hoolimata homoseksuaalsusesse tolerantselt suhtuda, mis võib viia diskrimineerimiseni. N4: „*Jah, siis peab olema selline, kes oli ka selle poolt, sest muidu ta ei lasekski nendel geidel ja lesbidel lapsendada lapsi.*“. Riisalo (2014) nimetas samuti diskrimineerimiseks lastekaitse töötaja otsust lapsendamist mitte lubada vaid inimese seksuaalse orientatsiooni põhjal. Noored lisasid, et lähtuda tuleks lapse soovist ning seda isegi siis, kui laps rääkida ei saa või ei oska. Nendel juhtudel saab jälgida potentsiaalsete vanemate ning lapse omavahelise interaktsiooni kulgu.

N1: „*Laps võib-olla ise ka. No laps ju ise ütleb, kas ta tahab või mitte.*“

Uuriija: „*Aga kui on selline laps, kes ei oska veel rääkida?*“

N5: „*Viipekeeles.*“

N3: „*Mõmiseb.*“

N5: „*Kui talle ei meeldi, siis ta hakkab nutma.*“

Noored olid kindlad, et lapse kuulamine enne samasoolistele paaridele lapsendamiseõiguse andmist ja lapsendamise protsessi käigus, on vajalik. Lisaks olid noored olenemata nende suhtumisest samasoolistesse paaridesse või nende lapsendamiseõigusesse, valmis kaasa rääkima ning nad pidasid enda arvamust oluliseks.

IV Järeldused

Antud peatükis esitan põhitulemused ning omapoolsed kokkuvõtavad järeldused fookusgrupi intervjuust saadud informatsiooni põhjal. Lisaks arutlen selle üle, millised võiksid olla järgnevad sammud teema uurimisel ning mida peaks minu hinnangul enne seadusloome protsessi alustamist arvesse võtma.

Esimese olulise tulemusena selgus, et noorte käsitletud homoseksuaalsuse ning samasooliste paaride suhtes olid väga erinevad. Esines pooldavat, pelglikku ning hukkamõistvat suhtumist. Inimeste suhtumine seksuaalvähemustesse on noorte endi sõnul mõjutatud kokkupuudetest LGBT inimestega. FRA uuring näitas, et paljud geid ja lesbid ei ole oma seksuaalsust avalikustanud (EU LGBT Survey, 2012). Järelikult ei pruugi LGBT inimeste tuttavad ja naabrid nende seksuaalsest orientatsioonist teada. See, et LGBT inimestel on vaja varjata nii olulist aspekti inimese identiteedi määratlemisel näitab, et Eesti ühiskond ei ole seksuaalvähemuste suhtes veel piisavalt tolerantne. Sama tõid välja ka noored ise, kes pidasid Eesti ühiskonda suhteliselt vähe sallivaks. Seetõttu on Eestis vaja tõsiselt mõelda sellele, millised on järgmised sammud diskrimineerimise vähendamiseks seksuaalvähemuste vastu.

Teiseks, laste käsitluste tagamaad on tihedalt seotud nende arusaamaga sellest, kuidas homoseksuaalsus kujuneb. Vastasseis seksuaalvähemuste suhtes tulenes noortel enamasti arvamusest, et inimestel on võimalik oma seksuaalsust valida. Laste arvamused olid väga erinevad, mis viitab sellele, et koolist ning tuttavatelt saadav informatsioon on samuti erinev või väheine. See näitab, et enne samasoolistele paaridele lapsendamisõigusi andva seaduse loomist, tuleks tegeleda inimeste teadlikkuse tõstmisega antud teemal. Üheks võimaluseks on õppekavade muutmine nii, et lastele räägitaks näiteks perekonnaõpetuses ja bioloogias ning ka teistes ainetes põhjalikumalt homoseksuaalsusest ja samasooliste vanematega peremudelist kui ühest võimalikust variandist. Samuti erinevate projektide korraldamine tolerantuse suurendamiseks ning diskrimineerimise vähendamiseks seksuaalvähemuste suhtes.

Kolmandaks oluliseks tulemuseks on see, et lapsed väärtustavad perekonnas elamise võimalust kõrgelt, kuid samasoolise paariga perekonnas elamise mõte tekitab neis esialgu kõhklust ning ebakindlust. Kuigi samasooliste vanematega perekonna igapäevaelu ei peetud võrreldes heteroseksuaalsete vanematega perekonnaga erinevaks, siis noortes tekitab ebakindlust üldine

ühiskondlik hoiak ning hirm, et last võidakse kiusama hakata. Niisiis tekib küsimus, kas laste jaoks on perekond parim kasvukeskkond vaid siis, kui vanemateks on heteropaar? Jaatav vastus eelnevale küsimusele võiks tähendada, et lapsed eelistavad asenduskodus elamist samasoolise paariga perekonnale, kuigi sealsed igapäevased tingimused on samaväärsed nn traditsioonilises peres elamisega. Ühest vastust antud küsimusele lapsed siiski ei andnud. Laste suhtumine samasooliste paaridega perekondadesse ja nende lapsendamisõigusesse oli seotud nende üldise suhtumisega homoseksuaalsusesse. Noortel tekkis palju täiendavaid küsimusi, millele tuleb täiskasvanutel vastata enne, kui Eestis seaduseid muutma hakatakse. Kui planeeritav kooseluseadus puudutab otseselt vaid neid inimesi, kes soovivad oma kooselu registreerida ning kellel selleks praegu võimalused puuduvad, siis samasooliste paaridele lapsendamisõiguse andmine mõjutab kõige haavatavamaid ühiskonna liikmeid ehk lapsi. Seetõttu tuleks enne samasoolistele paaridele lapsendamisõiguste andmist kindlustada, et ühiskond oleks samuti selleks valmis.

Neljanda põhilise tulemusena leidsin koos lastega, et nende jaoks tunduvad lapsevanematena lesbid võrreldes geidega loomulikumad ning seda ilmselt seetõttu, et noored näevad laste kasvatajatena eelkõige naisi. Noored olid perekonna määratlemisel ning perekonnasiseste soorollide kirjeldamisel traditsioonilised. Laste kasvatajana kujutati rohkem naisi ning mehi kirjeldati kui majandusliku kindlustatuse tagajaid. Asenduskodus elades on ka kasvatajad naised, mistõttu on noortel täiskasvanud meestega kokkupuuteid vähe. Järelikult on Eesti ühiskonnas valdav traditsioonilisi soorolle toetav diskursus, mille tõttu ei nähta mehi kui potentsiaalseid laste kasvatajaid. Samasoolistele paaridele lapsendamisõigusi andes tuleks mõelda, kuidas muuta mehe rolli ühiskonnas ning vähendada seeläbi lapsendatavate laste hirmu kahe meessoost vanema ees.

Viimase tulemusena toon esile laste osalemise olulisuse nii minu, mitmete töös refereeritud autorite (vt Ben-Arieh, 2008; Casas, 2011; Casas jt, 2013; Ebrahim ja Muthukrishna, 2005; Mason ja Danby, 2011), kui noorte endi hinnangul. Uurimuses osalenud lapsed soovivad, et nende arvamust kuulatakse ning otseselt neid puudutavad poliitilised otsused ei oleks tehtud ilma nende suhtumist uurimata. Laste huvidest ja ÜRO Lapse õiguste konventsioonist lähtudes tuleks samuti laste arvamust enne samasoolistele paaridele lapsendamisõiguse andmist kuulata. Kuigi tegemist on sensitiivse temaga, siis arvestades ühiskonna pidevat muutumist pean oluliseks ka edaspidi laste ning eriti asenduskodus elavate laste suhtumise monitoorin-

guid homoseksuaalsuse ning samasooliste paaride lapsendamisõiguse suhtes. Samuti pean oluliseks, et monitooringute tulemusi arvestataks poliitiliste otsuste tegemisel selleks, et alati oleks esimesele kohale seatud laste huvid.

Eestil on järgnevate aastate või aastakümnete jooksul vaja valida, millises suunas liikuda – kas hoida kinni nn traditsioonilisest peremudelist või minna kaasa peremudelite mitmekesis-
tumisega. Enne otsuste tegemist peab põhjalikult mõtlema, millised on erinevate osapoolte kasud ja kahjud. Seetõttu toon lõpetuseks välja veel mõned uurimist vajavad teemad, millega enne samasoolistele paaridele lapsendamisõiguste andmist tegelema peaks. Oluline on uurida, kuidas toimivad perekonnad, kus juba praegu kasvatavad samast soost vanemad ühiselt lapsi ning millised on nendes peredes kasvavate laste kogemused nii kodus kui ka väljaspool seda. Lisaks soovitan uurida, milline on Eesti lastekaitsetöötajate suhtumine homoseksuaalsetesse vanematesse ja milline on lastekaitsetöö praktika samasooliste paaride lapsendamise osas senini.

Kokkuvõte

Minu bakalaureusetöö eesmärgiks oli uurida asenduskodus elavate laste ja noorte kui potentsiaalsete poliitikakujundajate käsitlusi samasooliste paaridega perekondade ning samasooliste paaride lapsendamisõiguse suhtes. Uurimise aspektist oli oluline teada saada, milline on asenduskodus elavate laste suhtumine samasoolistesse paaridesse ja nende lapsendamisõigusesse, mida peavad asenduskodus elavad lapsed perekonna juures oluliseks ja kas samasoolised paarid on noorte arvates võimelised lapsevanematena neid olulisi aspekte tagama. Uurimuse valimi moodustasid viis asenduskodus kasvavat noort. Uurimuse juures pidasin silmas laste osalemise olulisust ning sellest tulenevalt olid lapsed mitte ainult uurimuses osalejad vaid ka kaasuurijad.

Uurimusest selgus, et noorte käsitlustes homoseksuaalsusest ning samasoolistest paaridest esines pooldavat, pelglikku ning hukkamõistvat suhtumist. Noorte suhtumine samasoolistesse paaridesse on seotud nende arvamusega sellest, kuidas homoseksuaalsus kujuneb. Selgus, et noortes tekitab ebakindlust samasooliste vanematega peres kasvamine, sest üldine ühiskondlik hoiak samasooliste paaride suhtes pole salliv. Samasooliste paaridega perekondadest eelistaksid noored elada sellises peres, kus lapsevanemad on lesbid, sest see tundub neile turvalisem. Lisaks selgus, et lapsed peavad oma arvamust oluliseks ning soovivad kaasa rääkida neid puudutavate poliitiliste otsuste tegemisel.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kuigi fookusgrupi intervjuus osalenud noored usuvad, et samasoolised paarid on võimelised täitma ühiskonna poolt vanematele seatud ootusi, siis ebakindlus homoseksuaalsuse suhtes üldisemalt paneb neid pigem muretsema ning küsimusi küsima. Noored ootavad, et nende arvamust kuulataks ning neid otsuste tegemisse kaasataks. Seetõttu loodan, et sellel bakalaureusetööl ning teistel lastega koos tehtud uurimustel on edaspidi praktiline väärtus poliitiliste otsuste tegemisel.

Kasutatud kirjandus

- Analüüs lapsendamise olukorra kohta Eestis. (n.d.). *MTÜ Oma Pere*. (http://www.omapere.ee/page_library.php?pageid=22 vaadatud 06.05.2014).
- Asenduskodu/EATL. (n.d.). *EATL*. (<http://www.eatl.ee/kasulikku/moisted/asenduskoduteenus/> vaadatud 06.05.2014).
- Ben-Arieh, A. (2008). The Child Indicators Movement: Past, Present, and Future. *Child Indicators Research*, 1(1), 3–16. doi:10.1007/s12187-007-9003-1
- Casas, F. (2011). Subjective Social Indicators and Child and Adolescent Well-being. *Child Indicators Research*, 4(4), 555–575. doi:10.1007/s12187-010-9093-z
- Casas, F., González, M., Navarro, D., ja Aligué, M. (2013). Children as Advisers of Their Researchers: Assuming a Different Status for Children. *Child Indicators Research*, 6(2), 193–212. doi:10.1007/s12187-012-9168-0
- Disney telekanal tutvustas esimest samasoolist paari. (n.d.). *elu24*. (<http://elu24.postimees.ee/-2679308/disney-telekanal-tutvustas-esimest-samasoolist-paari> vaadatud 06.05.2014).
- Ebrahim, H. B., ja Muthukrishna, N. (2005). Research with under fours: Some sense making moves. *Journal of Education*, 37, 79–102.
- Eesti LGBT Ühingu strateegia. (n.d.). *Eesti LGBT Ühing*. (<http://www.lgbt.ee/strateegia> vaadatud 06.05.2014).
- Eesti Vabariigi Lastekaitseadus. Riigi Teataja 1992, 28, 370.
- Eesti Vabariigi Perekonnaseadus. Riigi Teataja 2009, I, 60, 395.
- Eesti Vabariigi Sotsiaalhoolekande seadus. Riigi Teataja 1995, I, 21, 323.
- EU LGBT Survey. (2012). In your opinion, how many people know that you are L, G, B, T?. Survey data explorer - LGBT Survey 2012. (<http://fra.europa.eu/DVS/DVT/lgbt.php> vaadatud 06.05.2014)
- European Commission. (2012). *Discrimination in the EU in 2012* (Special Eurobarometer No. 393). European Commission. (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_-393_en.pdf vaadatud 06.05.2014)
- Hirsjärvi, S., Remes, P., ja Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. (I. Kraav, T. Kuurme, U. Kala, M.-L. Laherand, V. Maanso, ja J. Orn, Tõlk). Tallinn: Medicina.

- Kangro, K. (n.d.). Riigikogus küpseb plaan seadustada abieluväline kooselu. *POSTIMEES.ee*. (<http://www.postimees.ee/2734382/riigikogus-kupseb-plaan-seadustada-abieluviline-kooselu> vaadatud 06.05.2014).
- Karu, M., Turk, P., Suvi, H., ja Biin, H. (2012). *Lapse õiguste ja vanemluse monitooring*. Metoodika aruanne. Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Kingo, H. (2010). Kaks argumenti samasooliste abielu vastu - kommentaarid 1-20. *Eesti Päevaleht*. Kommentaar. 8.juuni 2010. (<http://epl.delfi.ee/news/arvamus/kaks-argumenti-samasooliste-abielu-vastu.d?id=51280678&com=1&no=0&s=1> vaadatud 06.05.2014).
- Kooseluseaduse eelnõu kontseptsioon. (n.d.). Justiitsministeerium. (<http://www.just.ee/-orb.aw/class=file/action=preview/id=57140/Kooseluseaduse+kontseptsioon.pdf> vaadatud 06.05.2014).
- Kukk, K. (2014). IRLi riigikogu fraktsioon ei toeta samasooliste paaride kooselu registreerimist. *Isamaa ja Res Publica Liidu fraktsioon*. 21. märts 2014. (<http://www.riigikogu.ee/index.php?id=178984> vaadatud 06.05.2014).
- Kurs, E. (2012). Samasooliste paaride kooselu regulatsiooni vajalikkusest Eestis sihtgruppi kuuluvate naiste perspektiivist. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Kuyper, L., Iedema, J., ja Keuzenkamp, S. (2013). *Towards tolerance: exploring changes and explaining differences in attitudes towards homosexuality in Europe*. The Hague: Netherlands Institute for Social Research.
- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Lapse õiguste konventsioon. (1991). RT II 1996, 16, 56.
- Lapsendamine. (n.d.). *Sotsiaalministeerium*. (<http://www.sm.ee/sinule/perele/lastekaitse/-lapsendamine.html> vaadatud 06.05.2014).
- Lasteombudsman. (2013). Asenduskoduteenuse analüüs. Õiguskantsleri Kantselei laste õiguste osakond. (http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/asenduskoduteenuse_-_analuus_0.pdf vaadatud 06.05.2014).
- LGBT teemaline avaliku arvamuse uuring. (2012). Turu-uuringute AS.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological review*, 50(4), 370.
- Mason, J., ja Danby, S. (2011). Children as Experts in Their Lives: Child Inclusive Research. *Child Indicators Research*, 4(2), 185–189. doi:10.1007/s12187-011-9108-4

- Mason, J., ja Hood, S. (2011). Exploring issues of children as actors in social research. *Children and Youth Services Review*, 33(4), 490–495. doi:10.1016/j.chidyouth.2010.-05.011
- Michal algatas eelnõu samasooliste kooselu seadustamiseks. (2011). *ERR*. 24.oktoober 2011. (<http://uudised.err.ee/v/eesti/f9c7ad0a-66c3-4dd4-b616-0068f16d2b9f> vaadatud 06.05.2014).
- Mitteabielulise kooselu: Kokkuvõte ettepanekutest. (n.d.). Jusiitsministeerium. (<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59527/Kokkuv%F5te+mittea+bielulise+kooselu+kohta+tehtud+ettepanekutest.pdf> vaadatud 06.05.2014).
- MTÜ SEKÜ. (n.d.). *MTÜ Seksuaalvähemuste Kaitse Ühing*. (<http://www.seky.ee/avaleht/> vaadatud 06.05.2014).
- Olm, A. (2009). Mitteabieluline kooselu ja selle õiguslik regulatsioon. Justiitsministeerium. (http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=44568/Partnerlussuhted_anal%FC%FCs_09.07.2009.pdf vaadatud 06.05.2014).
- Petitsioon „Kaitskem üheskoos perekonda!“. (n.d.). *Sihtasutus Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks*. (<http://saptk.ee/petitsiooniinfo/> vaadatud 06.05.2014).
- Punch, S. (2002). Research with Children: The Same or Different from Research with Adults? *Childhood*, 9(3), 321–341. doi:10.1177/0907568202009003005
- Riisalo, S. (2014). Ekspertintervjuu. Autori ekspertintervjuu Signe Riisaloga. 25. märts 2014. Tallinn.
- Salu, M. (2010). Kaks argumenti samasooliste abielu vastu. *Eesti Päevaleht*. (<http://epl.delfi.ee/news/arvamus/kaks-argumenti-samasooliste-abielu-vastu.d?id=51280678> vaadatud 06.05.2014).
- Soovitusi sõnakasutuseks. (n.d.). *Eesti LGBT ühing*. (<http://www.lgbt.ee/sonakasutus-5/> vaadatud 06.05.2014).
- Strömpl, J., Ilves, K., Alvela, A., Parmas, A., ja Soo, K. (2008). *GLBT-inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis*. Poliitikaanalüüs. No. 1/2008. Sotsiaalministeerium.
- Õiguskantsleri Kantselei. (2011). Õiguskantsleri seisukoht samasooliste partnerlussuhete reguleerimisest. *Õiguskantsler*. (<http://oiguskantsler.ee/et/oiguskantsler/suhted-avalikkusega/uudised/oiguskantsleri-seisukoht-samasooliste-partnerlussuhete> vaadatud 06.05.2014).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Gerda Heinma (sünnikuupäev: 06.06.1991),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Asenduskodus elavate laste suhtumine samasooliste paaride lapsendamisõigusesse“,

mille juhendaja on Dagmar Kutsar,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 02.06.2014